

ДИВИЗИОНИ ГЕНЕРАЛ

Б

570

21

495

1025464

COBISS ©

САВРЕМЕНА УЛОГА ДРЖАВНЕ УПРАВЕ У СПРЕМАЊУ ЗЕМЉЕ ЗА РАТ

(Прештампано из Војно-економ-
ског гласника, свесна I за април
— септембар 1939 године).

ШТАМПАРСНА РАДИОНИЦА МИНИСТАРСТВА ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ
БЕОГРАД
1939

10-467119303

ДИВИЗИСКИ ГЕНЕРАЛ
ВОЈИН МАКСИМОВИЋ

Титољкаши и зраот
Гина Милу Машовићу
у његова неодамнешња зана
и свага миса постовања
гив. генер.
Вујина Максимовића

САВРЕМЕНА УЛОГА ДРЖАВНЕ УПРАВЕ У СПРЕМАЊУ ЗЕМЉЕ ЗА РАТ

(Прештампано из Војно-економ-
ског гласника, свесна I за април
— септембар 1939 године).

ШТАМПАРСНА РАДИОНИЦА МИНИСТАРСТВА ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ
БЕОГРАД
1939

К. И. БР. 23769

УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЦЕНТР
УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЦЕНТР

УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЦЕНТР
УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЦЕНТР

УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЦЕНТР
УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЦЕНТР

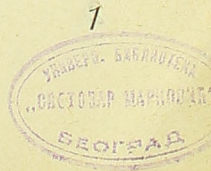
УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЦЕНТР
УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЦЕНТР

САВРЕМЕНА УЛОГА ДРЖАВНЕ УПРАВЕ У СПРЕМАЊУ ЗЕМЉЕ ЗА РАТ

Будући рат водиће читави народи, у потпуном смислу, то јест сви слојеви становништва, а не како су вођени раније ратови, поглавито војна сила. Према томе, напрезање државе и целог народа за будући рат биће у много већим размерама но што је то до сада бивало. Како су и последице савременог рата, у материјалном и моралном погледу, много веће, теже и разорније но у ранијим временима што је било, то је за савремени рат неопходно потребна благовремена и темељна припрема свих живих државних и народних снага и материјалних средстава. Јер, данас се ратним опасностима по живот, излаже не само војна сила већ и сваки појединац, грађанин, од детета у колевци па до најстаријег становника, нарочито у већим градовима и у индустријским и комуникациским средиштима. Нема данас, према томе, ни једног питања из области јавног живота, па ни живота појединаца, које није у непосредној или посредној вези са интересима земаљске одбране. Како ће морал народа, у току рата, бити од пресудног значаја по вођење рата и по успех овога — то је првокласна дужност сваке данашње државне управе: благовремена морална припрема нације за ратне тегобе, а, напоредо са овим обезбеђење снабдевања земље у току рата и заштита од ратних недаћа и жртава. Искуство из рата 1914—1918 год. у свима државама које су узеле удела у овом рату, и сувише је драстично; оно налаже да се питање које овде износимо уреди што боље, ако се жели да свој народ и држава издрже један велики рат.

Према томе, припрема за рат савремене државе мора бити упућена да се благовремено, углавном, створе:

1) *Морална снага и љубав народа према Отаџбини.* То је темељ снаге сваке државе. Ово доказују многобројни примери

свих времена. Побеђивали су стари Јелини и Римљани, васпитани суровом грађанском и војничком дисциплином. Побеђивале су француске војске под заставама велике револуције са блиставим паролама: „Слобода, једнакост, братство“. Побеђивали су Османлије, опијене учењем Ислама; „мачем и огњем шири Мухамедову науку“. Побеђују Срби, мале али јуначке Србије васпитани, у слободи и на својој Косовској трагедији — као „осветници и ослободиоци“; они дају целом свету сјајан пример самопрегора читавог народа.

2) *Борбена средства војне силе* за вођење рата за војску: оружје свих врста, муниција, ратна опрема по интендантској лекарској, артилериској, инжињерској и ветеринарској грани; борбена средства авиације (аероплани, дирижабли, балони); њезино наоружање, погонска средства и опрема; за морнарицу бродовље, наоружање, муниција, погонски материјал и опрема;

3) *Животне потребе за војну силу*: храна, одећна, логорна, гарнизона спрема и средства, новчана (платежна), средства; инжињерске и санитарске (профилактичне и за лечење), ветеринарске и остале потребе.

4) *Средства за снабдевање државних установа у унутрашњој држави* (болнице, санаторијуми, здравствене станице и т.сл.; школе, хумане установе; државна и самоуправна надлештва; фабрике, заводи, арсенали и радионице итд.).

5) *Средства за снабдевање целокупног становништва у држави*, а нарочито у већим градовима и у индустријским местима (храна, одело, огрев, осветљење); и

6) *Безбедност од шпејног ушлицања непријатељске пропаганде* (штампом, радиом и свима другим начинима и средствима).

Да би се све ове потребе за државу и за народ могле подмирити мора, још у мирно доба, да постоји уређена организација за припремање и за извршење свих радова и послова, који, у својој укупности, чине *општи државну мобилизацију*, то јест спремност државе, у најширем смислу, за рат. У томе смислу у већини савремених држава организована је општа државна мобилизација, на начелима, унеколико сличним са онима — мобилизације војне силе. То јест, подељене су улоге најпре међу органима врховне државне управе — министарствима — по одговарајућим ресорима, а по том, и по осталим организацијама државне и самоуправне власти као и међу организацијама и установама јавним и приватним и заведена је строга

дисциплина у вршењу дужности за све чиниоце и органе који раде на овој мобилизацији.

У неким се државама ратно снабдевање ставља у надлежност посебног министарства, што чини да је снабдевање централизовано и може се вршити уз чврсту контролу. Незгода је овог централистичког метода у томе: што се у моменту огласа Опште државне мобилизације ово министарство, ако није постојало већ у мирно доба, ма у ком облику, — мора тек стварати, значи неизбежни су недостатци који прате, више мање, сваку импровизацију.

У другим државама снабдевање у току рата додељено је у надлежност неколиким министарствима, у чијој се надлежности још у мирно доба производе дотичне потребе. Овај начин, децентрализације, снабдевања има ту добру страну што снабдевање за ратне прилике остаје у надлежности оних министарстава која још у мирно доба врше ово снабдевање, односно још у миру тесно сарађују на снабдевању становништва и војне силе. Овде је, дакле, обезбеђен континуитет припремања и извршења мобилизације дотичног ресурса. Уколико је мирнодопска надлежност дотичних министарстава, ресурса, ближа њиховој ратној снабдевачкој улози, утолико је више олакшан рад свих ових снабдевачких ресурса. Међутим, често ово није случај. Ово с тога, што врховна државна управа није свугде формирана под строгим утицањем потреба које рат захтева. Тако видимо да код држава са ауторитативним уређењем управе и саме државе, то јест, код тоталитарних режима (Италија, Немачка па и Јапан а сада и Шпанија), организација врховне државне управе уређена је поглавито обзиром на ратне захтеве; тамо се нарочита пажња обраћа стварању централистичких снабдевачких установа за ратне потребе, док у државама демократске структуре, снабдевање се ослања поглавито на министарства која постоје још у мирно доба, ма да и ове државе (Француска и Енглеска), на случај рата намеравају створити и посебна министарства, као: за муницију (стварно за наоружање), за исхрану и т. слично. У Француској свако министарство, које има да ради, или да сарађује, на ратном снабдевању, има још у миру своје посебно одељење „за земаљску одбрану“, т.ј. одељење које ће стварно вршити снабдевање и у том циљу, још сада у миру, врши све припреме за мобилизацију дотичног ресурса, и то, у обиму плана Опште државне мобилизације и

улоге, која је, овим планом, предвиђена и прописана за дотично министарство.

У свима савременим државама ратно снабдевање, како војне силе тако и државних и осталих установа, као и целокупне земаљске привреде (финансије, саобраћај, трговина и индустрија) и становништва (задовољавање животних потреба сваког појединог грађанина и јавних грађанских установа) карактерише се јаким утицањем државе (законодавство) у смислу: 1) да се одреде ратни задаци за ратну производњу читавих група (синдиката, картела, задругарства) или и појединим предузећима производне земаљске привреде — индустрије, и то, за потребе војне силе, које најпре и под свима околностима, имају бити подмирене те да се борбена снага одржи у стању да заврши рат победом, а по том и за потребе државних и других установа као за широке слојеве становништва; 2) да се одреде надлежности, делокруг рада, дужности и одговорност, појединих органа државне управе и самоуправе, као и приватних организација за припрему и за извршење свих послова и радова у вези производње и додељивања произведених потреба потрошачима, ово нарочито важи у смислу припреме мобилизације радне снаге за индустрију као и људске и сточне радне снаге, справа машина и алата за пољопривредне радове, и 3) да се нормира потрошња намирница и потреба за сваког појединог држављанина.

Надзор над вршењем припрема за мобилизацију појединих ресора снабдевања, у извесним државама, има Савет државне одбране и орган истог, Секретаријат (Инспекција) државне (земаљске) одбране. Овај је надзор неопходан да би се обезбедила поузданост извршења припрема за мобилизацију као и извршење саме мобилизације целе државе. Савет државне (земаљске одбране као највиши форум за припремање државе за рат, у стању је, да, преко свог органа Инспекције, или Секретаријата уклања све тешкоће које би се изазвале сукобом интереса појединих ресора, министарства.

По нашем закону о земаљској одбрани од 1930 године и по другим прописима у вези овог закона, за снабдевање у рату постоји надлежност ратног снабдевања за поједина снабдевачка министарства. На тај начин обезбеђен је услов континуитета рада у мирнодопском припремању као и у снабдевању у току рата. Наше законодавство по питању ратног снабдевања користи искуство како из великог рата 1914—1918 г., тако и по-

слератна искуства наша и она страних држава. Ма да се код нас поступа по начелима децентрализације снабдевања, преко појединих снабдевачких ресора, ипак је наша организација подешена тако: да се, по потреби, може створити и један, или и неколико центара снабдевања, у вези са дотадашњим снабдевачким ресорима, или одвојено од њих — самостално. То је еластична организација, која се даје спровести лако и сразмерно економично.

Искуство из наших ратова, које је водила Србија, у 1912, 1913, 1914 и 1915 год. даје нам драстичне примере незадовољавајућег решења питања снабдевања широких слојева становништва. Сва је пажња била упућена и сва је брига била посвећена снабдевању наше храбре војске, која је и иначе била по својим захтевима врло скормна, те ју је и импровизација често могла да задовољава. Када смо изгубили Отаџбину, у годинама 1916, 1917 и 1918, ми војници борили смо се на земљишту савезних држава и у друштву наших великих савезника, те нисмо осетили оскудице ниучему. Али, за то је наше становништво, које је остало у Србији, преживело све оне тешкоће и ужасе, које доноси покорене државе: српски је сељак обрађивао земљу и гајио стоку да би му непријатељска окупаторска власт немилице одузимала да исхрани његову војску и његово становништво; српско је рудно благо, нарочито бакар, ишло у окупаторску индустрију за оружну опрему његове војске. Глад и крајња оскудица и беда царовали су међу нашим милима и драгима у поробљеној Отаџбини; смрт је немилеце косила изгладнеле масе нашег народа.

Имајући за собом овакво драстично и тешко властито искуство, ми морамо постићи што бољу припрему за снабдевање у рату наше војне силе, наше привреде и нашег становништва. Наш је народ пожртвован и у својим потребама скроман, те се може лако и добро снабдевати, јер наша држава располаже основним потребама и сировинама у довољној мери, за исхрану и за подмирење осталих потреба, како наше војне силе, тако и широких слојева становништва.

*

Ако би узели за пример једну од држава, која је своју државну мобилизацију засновала на начелу снабдевачких министарстава, онда би се улоге ових министарстава могле овако оцртати:

I — ПРЕТСЕДНИШТВО ВЛАДЕ

Претседник владе, у демократској држави, стварни је претставник политичког режима; он, у име државног шефа, води спољну политику а унутрашњој политици он даје основни тон. Према томе, Претседник владе је стварно одговорна личност за благовремену и добру припрему за рат целе земље, па наравно и у питању државне мобилизације.

С тога је Претседник владе дужан да се стара:

У мирно доба

1) да сваки Министар — шеф ресора — његове владе добро познаје своје дужности у односу на државну мобилизацију и да ове дужности тачно и савесно извршава.

Иначе, ако се Претседник владе као вођа државне политике у припремању државе за рат, неби интересовао питањем припреме државе и народа за рат — његова би политика била лишена стварне подлоге а таква би политика могла брзо довести до катастрофе у првом сукобу — рату.

Примери онако брзих окупација: Аустрије (у 1938 г.) и Албаније (у 1939 г.) показују како неприпремљене државе за рат — бедно пролазе када њихова самосталност постане предмет жеље једне војнички и национално јаке и припремљене суседне државе. Покушај отпора делова албанских трупа у априлу 1939 године био је онемогућен између осталог и немањем муниције.

Па и пример капитулације Чехословачке (1938—1939 г.) показује како и једна на изглед, потпуно савремена држава, у којој није уравнотежена морална снага према материјалној опреми, брзо, у току неколико месеци, губи своју независност, на запрепашћење целог света.

2) Претседник владе државе, као одговоран чинилац за вођење спољне политике своје државе, има за свету дужност да се ова политика води у духу стварних интереса Отаџбине. Ниједна држава у Европи данас не може опстати без поузданих савезника, према томе старање да се стекну јаки и поуздани савезници, и да се са њима благовремено уговоре потребни политички, економски и војни споразуми, — то је императив — основна дужност, државног премијера. Јер, од поузданости у своје савезнике зависи како политичка и војничка помоћ соп-

ственој држави а тако исто и безбедност и потпуност снабдевања у току рата.

3) Свакако је дужност спољне политике, за коју сноси одговорност Претседник Министарског савета, да се држави, политички и војнички, обезбеди слобода везе — општења — са позадином државе, тј. са суседним, односно оближњим, државама на које се властита држава може, политички и војнички, поуздано ослонити. Пример Србије са губитком поуздане позадине, у рату 1915 године, драстичан је, ма да за ову недаћу политика Србије из тога времена не може понети одговорност.

4) Настојавање да се привредна, политика државе води у складу са интересима државне одбране, по смишљеном плану.

Иначе, код неуређене привреде и код разних штетних утицања, било на бази партиске политике или на бази других каквих интереса, не може бити ни говора о припремању државе за отпор у случају данашњег рата. Таква држава постаје плен материјалне корупције, која преко моралне декаденције води у пропаст.

5) Одржавање војничке снаге државе то је основна одлика државничке мудрости савременог Министра Претседника. Примери Чемберлена и Даладје-а од јесени 1938 год., свакако су позитивни, јер они показују: како се претседник владе савремене државе има да залаже за постизање што јаче снаге своје војне силе, и то, на копну, на води и у ваздуху. Огромне материјалне жртве које сада подносе Француска и Енглеска, па и Америка (тамо главну реч води шеф државе, г. Рузвелт) имају за циљ васпостављање војне снаге на теразијама светске политике. Јер, одавно је познато да држава у спољној политици вреди толико — колико је она војнички јака. Последњи разлог у међународним односима, и данас је као и у старом веку, — сила. Према томе савремена држава чији народ и његови вођи воле своју слободу и независност, дужна је да поднесе материјалне терете за своју војну силу, која стварно гарантује опстанак независној држави и слободу својој нацији. Када, при том, умном привредном политиком, новац употребљен за јачање државне одбране, сав или већим делом, остаје у земљи код својих фабрика (за оружје, муницију и ратну опрему) и у своме народу (за животне намирнице), — онда ова финансиска средства ојачавају не само непосредно своју војну силу, већ,

посредно и производну моћ своје властите привреде. Из овога проистиче потреба да се у својој земљи подигне она индустрија која је неопходна за одржање снаге војне силе, а то је индустрија за: оружје, муницију, авиацију и за морнарицу, као и за основне потребе тешке и хемиске индустрије. Ово се, пак, може постићи само планским радом на развијању домаће привреде — у крајњем смеру: ради постизања што веће независности од иностранства у способности стварања средстава за одбрану.

Из прошлости туђе имамо, у овом смислу позитивне примере: Бизмарк — у Пруској у времену пре ратова 1866 и 1870 својски помаже свога колегу Министра војног фон Рона и Начелника Главног Ђенералштаба Молткеа, док се у тадашњој Француској води обрнут пример — запуштање организације и наоружања војне силе. Седан и Версај из 1871 резултати су таквих противности.

Пример Николе Пашића као Претседника владе Краљевине Србије у времену пред балканске ратове и после ових добар је; познато је његово залагање за војничко јачање српске државе — у смислу развијања организације српске војске, то је био наставак рада из претходног времена, када је краљ Милан као командант активне војске отпочео са реорганизацијом и преоружањем српске војске.

б) Претседник Министарског савета дужан је да мотри да се благовремено предузимају све мере од великог значаја, као што су крупна питања из области наоружања и опремања војне силе као и утврђивања. Савремени Претседник владе мора стајати на гледишту Лојда Џорџа, који (у својим ратним мемоарима) изјављује: да му је, у улози Претседника владе, основна дужност да координира рад свих ресора у његовој влади, ради постизања њезиног ратног циља. Ово се координирање не може одржавати ако Претседник владе незна шта његове колеге у влади, раде од важнијих послова. Један устаљен план развијања војне силе и ратне државне моћи може се остварити само онда, ако Претседник владе овај план буде, у току мирног времена, спроводио залагањем своје личности, ма се владе и они смењивали. Смена владе у савременој држави ниуколико не сме да буде препрека извођењу плана за развијање државне одбранбене снаге, иако је овај план створила ма која ранија влада. То захтева начело непрекидности (континуелности) рада на овом најважнијем државном послу — спремању за рат.

У смислу овога, на пример, Претседник владе једне савремене државе, и лично ће се залагати те ће контролисати надлежног ресорног министра: дали овај врши своје ресорне дужности како треба да држава неби доспела у тешкоће снабдевања, ма које врсте.

7) Како је државна мобилизација за рат стварно синтеза целокупне државне политике, то се и целокупна унутрашња политика државе има, још у миру, водити тако: да се нација припреми у моралном и привредном погледу, за ратна напрезања и залагања свих снага и средстава у циљу постизања победне способности. Према томе Претседник Министарског савета, као прворедни држави одговорни фактор, у смислу старања означеног у претходној тачци (б) има непрестано да се стара и да бди над свим гранама живота и рада свих ресора, а нарочито:

а) Развијање писмености и просвећености, здравствености и физичког напретка народа, што чини темељ народног и државног опстанка. Развијање духа родољубља и пожртвовања.

б) Одржавање радничког питања (у индустрији и занатству своје државе) на висини социјалне правичности и социјално обезбеђење радника и њихових породица, — овим отклониће се незадовољство овог важног слоја нације, који се нарочито има са еланом да посвети производњи потреба за вођење рата.

в) Одржавање уредне, чврсте и безбедне везе у унутрашњости државе (железничке, пловне, телеграфске, телефонске и поштанске); исто тако одржавање ових веза са иностранством. Јер се само добрим и чврстим везама у унутрашњости државе може одржавати користан политички утицај на све крајеве и области земље, те се може парирати сваки локални недостатак, политичке или, иначе, материјалне природе. Само се тако могу спречити на пример појаве глади, или других оскудица у појединим крајевима (огрев, одело, лекови и т. сл.).

г) Одржавање домаће штампе и других средстава (радио, филм, сликарство, музика, вајарство) органа јавности, — у добром расположењу према државној политици и употреба овога савременог средства за сврхе пропаганде на пољу националног и политичког јачања државе и за морално припремање најширих слојева становништва за вођење савременог рата, коме је циљ одбрана независности и интегритета државе.

д) Развијање у народу духа и способности штедње у свима областима потрошње и стварање и одржавање чврсте воље у масама становништва за избегавање иностраних тековина материјалне природе.

ђ) Унапређење стручних знања и способности за успешно вођење привредне политике у држави, по свима гранама (пољопривреде, рударство, шумарство, сточарство, финансије, трговина, саобраћај свих врста) све ово у циљу стварања апарата чиновничког и стручњачког за вођење напредне привреде.

е) Вођење целокупне унутрашње политике тако: да се сав народ уједини у схватању: да Отаџбина мора опстати и да се она, треба и мора, бранити свим народним и државним снагама и средствима. Ово ће се лако постићи у државама које су, у народном смислу, хомогене и у којима влада, како у круговима државног и самоуправног чиновничког и службеничког особља, а тако исто, и нарочито, у најширим слојевима становништва — високо схватање дужности према држави изнад свега; *где се Краљ и држава схваћају као ошће и највиша драгоцености нације.*¹

Из побројаних главних дужности (а—е) савременог Претседника владе види се како су ове дужности обимне и разноврсне; оне су од огромне важности по правилно вођење државне политике, од које зависи морална и материјална снага државе и нације и њихов опстанак у најтежем времену искушења — у рату.

Везивање свих ових дужности (од 1—7) за личност Претседника владе савремене државе, природна је последица савременог схватања његове функције. Јер, не сме се допустити: да поједини ресорни министри воде, сваки за себе, своју политику. Све мора бити обједињено, како у припремању, тако, и нарочито, у извршавању мера за одбрану државне независности и целине. Данашњи рат, од кога зависи опстанак државе и слобода нације, тако је озбиљан акт у животу државе и народа, да се њему има и мора прилагодити цео систем мирнодопског живота, политичког, моралног и материјалног карактера. Иначе, држава, која овако не буде састављена и припремљена — има врло мало изгледа за одржање опстанка на случај ратног сукоба.

¹ Лудендорф у своме делу „Тоталан рат“ (Der Totale Krieg стр. 16): „Најпречи задатак вођа тоталног рата да од вођа тоталне политике захтевају да се створи јединство народа“.

А, у данашње доба ратни се сукоби могу сразмерно лако изазвати, нарочито када једна јака држава сматра за своје право да уништи свог слабог суседа. Примера за то имамо доста из три последње године.

Правилна слика *йрвенсйвене важносйи* — улоге Претседника владе у једној савременој држави биће потпуна, ако се овде, у најкраћим цртама, и изузетно, расмотри улога овог државног функционера:

У рату

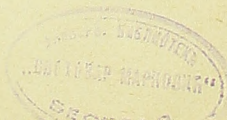
Ако је Претседник Министарског савета, у мирно доба, савесно вршио своје дужности које су побројане, он је — и његов режим — извршио ваљану припрему своје државе за њезину мобилизацију у циљу вођења рата. Утолико су, онда, дужности Претседника владе, у току рата, лакше. Ове се његове дужности, углавном имају овако посматрати:

1) Да се ратна државна политика води одлучно, без колебања, како би се, што пре и без великих и тешких жртава, изборио частан мир. Ово се може поуздано постићи ако је државна политика у времену мира постигла циљеве о којима је напред било говора.

2) Да напрезање становништва у подношењу ратних тешкоћа буде равномерно; не сме бити никаквих злоупотреба на штету ни појединих крајева државе нити појединих слојева народа, па чак ни на штету појединих грађана. Овде мора важити начело: „у рату смо сви равноправни у вршењу наших обавеза и дужности; нема повлашћених“.

3) Да се сурово сузбијају претеране материјалне добити оног дела становништва, или појединаца, који својим радом привређују за вођење рата. Не сме бити богаћења појединаца за рачун рата; не сме се створити оправдање за фамозну крилатицу: „рат — *неком рай* — *неком брај*!“ то би била деморализација народа!

4) Да се у држави одржава примеран ред, безбедност, мир, правичност и што веће, могуће, задовољство у становништву. Јер, треба знати да се сваки поремећај реда и мира у држави, веома, јако и брзо психолошки преноси на борце на фронту; ово слаби њихов морал и делује неповољно на дух и дисциплину борачке снаге државе. Сем тога, неред (и немир) у унутрашњости државе слаби производну моћ ратне привреде а

тима се доводи у питање правилно снабдевање, од којег зависи опстанак војне силе и нације; цела се држава, у таквом кобном стицају, излаже потресима и опасности. Због тога се за унутрашњу безбедност државе, у времену рата, имају брзо и енергично употребити сва средства и снаге, које стоје држави на расположењу за темељно уклањање узрока и за брзо ликвидирање сваке појаве нереда и немира.

5) Да се сузбију сви непријатељски покушаји да се у народ унесе пометња и обесхрабрење. Напротив: има се свим средствима радити на одржавању вере и воље за победом. У томе се смислу имају нарочито да искористе ратни успеси своје војне силе. Пресудну улогу у овоме смислу имају да одиграју средства за пропаганду: штампа, радио, филм, позориште; на томе имају најактивније да раде и све родољубиве и хумане организације у држави. Ово се све може лакше постићи ако постоји посебна установа, најбоље Министарство за пропаганду, јер ће пропаганда у рату бити најјаче средство за одржавање корисног духа и морала у народу и у држави.

6) У току трајања рата има се обуставити свака партиска акција у држави. За вођење рата мора постојати само једна партија — одбране државе. Сваки покушај да се рат и његове последице (тешкоће) искористе у партиске сврхе а тим пре у антидржавном смеру, има се сматрати као издајство, и, као такво, има се најсуровије сузбијати и онемогућавати.

7) При закључивању мира Претседник владе савремене државе дужан је да се стара: да се државни и народни интереси обезбеде како одређивањем повољних граница ради одбране државне територије а тако исто и ради осигурања њеног националног живља као и ради задобијања оних области које су од великог производног значаја (за исхрану, богатство у шумама и рудама). Ово старање има бити посвећено и стварању средстава и гаранција за накнаду материјалних губитака, који су причињени народу и држави, све ово у циљу брзог васпостављања поремећених економских прилика у својој држави, по завршеном рату, као и за стварање услова за даље напредовање благостања у својој држави.

8) При закључивању победног рата не сме се губити из вида: да је недовршени рат сигуран узрок за понован рат у скором времену.

9) Претседник владе мора имати увек на уму: да се рат потпуно завршава тек онда када се заврши државна демобилизација. Јер, ова демобилизација, у данашње време, обзиром на психологију под којима се рат завршава, може значити потресање целе државе, ако се врши неупутно, пренагљено и без реда. Отуда Претседништво владе мора, благовремено, имати у виду све мере и средства: да поједини ресори припреме извршење државне демобилизације, исто онако пажљиво и по плану, како је припремана и извршена државна мобилизација.

*

Вршење дужности Претседника владе једне савремене државе у односу на државну припрему земље за рат, спада у ред најодговорнијих и најтежих државничких дужности. Ове ће дужности успешно моћи да врше личности обдарене високим схватањем народних и државних интереса, личности високо образоване и по карактеру способне да чврсто држе крмило државног брода, у миру и у рату. Примери из наше властите прошлости, као и туђи примери из великог светског рата а тако исто и пре и после овога, — морају бити предмет студије и дубоког познавања савременог Премијера. И то, како велики позитивни примери: Лојда Џорџа и Клемансоа, тако и негативних примера: на страни наших тадашњих непријатеља (Берхтолд, Бетман Холвег, Чернин итд.) као и руске револуције са свима њезиним последицама.

*

II — МИНИСТАРСТВО РАТА

Као орган врховне државне управе за командовање државном војном силом, у миру и у рату, као и за припремање за рат свих снага и средстава државе, ово Министарство, како по замашају свога задатка тако и по величини свога буџета, долази на чело државне управе као најпоузданије средство и база за вођење спољне политике, и као стожер и ослонац реда и законитости у држави.

Према томе, *улога Министарства рата* може се посматрати овако:

У миру

Министарство рата организује државну војну силу: *коњину* — *војску*; *на мору* — *флоту* и *у ваздуху* — *авиацију*.

На организацију војне силе од утицаја су:

а) *величина државе* — по простору и по броју становништва. Мирнодопско бројно стање војне силе у данашње доба — у европским државама креће се од 0,1%—1%. Што је која држава становништвом бројно јача, — она може у миру држати мањи проценат бројног стања свога становништва способног за оружје;

б) *Геополитички положај државе* — налаже држање у миру јачег броја војника и старешина — ако се држава налази у близини јаких суседних држава, од којих јој прети опасност. Обратно, државе које заузимају повучени и одвојени (острвски) положај, као што су Енглеска и С. Америчке државе — могу се, ради себе, задовољити и мањим бројним стањем копнене силе, али у толико њихова флота и авиација морају бити јаче развијене;

в) *Својна политика државе*, коју она има да води, било ради обезбеђења свога опстанка (дефанзивна политика) или — агресивна — *нападна* — ради прибављања територија у суседству, или колонија, или ради задобијања престижа у дотичном континенту.

Уочљиви су примери савремених држава: *Немачке*, која развија офанзивну снагу на копну и у ваздуху ради стварања тако званог „животног простора“, и *Француска*, која држи своју војну снагу, поглавито ради одбране садашњих својих тековина. Слично Немачкој *Италија* држи сразмерно јаку војску, флоту и ваздухопловство у очекивању остварења своје надмоћности на Средоземном мору и на северној обали Африке. Италија у *Франковој Шпанији* има савезника на Средоземном мору, при том, непосредно уз гибралтарски мореуз; сем тога Шпанија је сусед и Француске на Пиринејима.

Од малих држава види се да оне од њих, које су учествовале у светском рату као што су: *Румунија*, *Југославија* и *Грчка* држе своје војне снаге, у јачини и смеру њихове дефанзивне политике — за одбрану њихових територијалних тековина из светског рата 1914—1918 год. *Маџарска* и *Бугарска*, од 1938 год., приступају убрзаном стварању својих војних снага, сва-

како не само ради одбране, већ и ради подупирања њихових политичких и територијалних претензија.

г) Наравно, да је од јаког утицаја на величину војне снаге данашње државе — *богатсјиво дојичне државе*, економска и финансиска снага. Јер, богате државе (Енглеска и Француска) могу издржавати веће финансиске напоре у миру ради припремања своје ратне моћи, док државе слабе економске моћи претераним напрезањем, за стварање знатних ратних снага, ризикују да се утакмицом у наоружању коначно исцрпу; у овим државама може доћи до изражаја намера: да победом у наредном рату, за који се оне спремају и који ће оне повести када нађу за сходно, — поврате себи утрошена средства и омогуће себи економски преображај.

Посматрајући овако основе организације војних снага европских држава, можемо размотрити мирнодопску улогу Министарства рата једне такве државе.

1) *Индустриска полијика Министарсјива рајиа*

Министарство рата, већ по своме основном задатку, спада међу министарствима која врше снабдевање, и то, како у редовном стању — миру, тако и нарочито, са наступањем мобилног и ратног стања. Јер, министарство рата има, још у мирно доба, своје фабрике, арсенале и радионице, све су то индустриска предузећа војно државног власништва; у овим се предузећима израђују све оне основне потребе, чисто ратне природе, као: оружје, муниција, ратни бродови, ратна ваздухопловна средства, потребе инжињерске, санитетске, ветеринарске и т. сл. На тај начин министарство рата, још у миру, држи у својој власти основну ратну индустрију, којом се благовремено стварају средства и потребе за вођење рата као и за вежбање у мирно доба, кадровске војне силе (војске, војне авиације и ратне морнарице), и за њезино припремање и успособљавање за рат. Ова индустрија, војно државног власништва, чини у свакој држави темељ и ослонац правој ратној индустрији, то јест оној индустрији чија је основна намера израда ратног наоружања и ратне опреме свих врста. Уколико једна држава има, још у миру, јаче развијену ову индустрију, утолико се дотична војна сила може поузданије и благовремено опремити за рат сигурним наоружањем и ваљаном ратном опремом, и, у *шајносјии*. Обратно,

ако ратно министарство у редовном стању не располаже потребном властитом војно-државном, индустријом — постављено је у зависност од цивилне индустрије у држави или, што је још теже и горе, оно је у зависности од иностранства. И док се код домаће, цивилне, индустрије која може израђивати ратни материјал и наоружање — ипак је министарство рата обезбеђено, као поуздани снабдевач, јер се оно мора старати да се спрема и наоружање израде у земљи, што је ипак од користи јер финансиска средства која држава даје за ратно наоружање и ратну опрему, остаје у властитој држави сразмерно развијености њезине цивилне (недржавне) индустрије, ипак, код овог начина постојања претежно, или пак једино цивилне индустрије, — постоји недостатак: што војна управа мора сваки тајни изум у наоружању поверавати цивилној индустрији, због чега није гарантована тајност конструкције и израде појединих важних ратних средстава и проналазака. Отуда видимо да у свима државама постоје војно-државне индустрије, које сем своје основне улоге-средства за производњу најважнијег ратног материјала у току мирнога доба, служе и као ослонац за мобилизацију приватних индустрија, које се могу употребити у исте сврхе као и војно-државна индустрија.

Најповољнија је околност у погледу стварања индустрије министарства рата: да се комбинује војно државна са домаћом недржавном (цивилном) индустријом, и то, како у миру тако и за ратну производњу. У мирно доба потребно је да војна управа даје послове-радове и недржавним индустријским предузећима, то јест: да се код домаће недржавне индустрије врше извесне набавке за војну силу, иако би ове набавке могла да подмири и властита војно-државна индустрија. Ово је потребно, и корисно, с тога што ће се само таквим начином омогућити недржавној — цивилној — индустрији да се радом у мирно доба технички успособи за своје ратне задатке — ратну производњу, а, ово ће, у исто време, омогућити тој недржавној индустрији да извесном зарадом на овим фабрикацијама, материјално опстане и да изврши набавке потребних машина и других средстава за своје техничко ратно оспособљавање. Таква је изразита индустријска политика, на пример, у Енглеској, Француској и Сједињеним Америчким државама. Јер, држава, као што су ове државе ни из техничких нити из политичко-економских разлога није у стању да сама држи свеколику ратну

индустрију у искључиво државној власти. Искључиво државна власт над целокупном индустријом само је у Совјетској Русији, и то, као последица политичко-економске структуре ове државе, где је статизирана — подржављена — сва крупна приватна имовина, уопште, а у првом реду индустрија. Код ове врсте власности крупни недостатак може бити: нерентабилност и мања рационалност државних индустрија због опште примењене слабље рентабилности државне режије у сравању са рационалнијим режијама у слободним, недржавним, индустријама.

Питање рентабилности државне индустрије свакако је од врло великог значаја и врло се често ова страна питања износи против идеје о државној индустрији, уопште. Овај је приговор са становишта приватне привреде унеколико оправдан. Али, када су у питању интереси државне одбране, њезине индустријске спремности, нарочито у државама са недовољно развијеним приватним капиталом, — онда за основна предузећа од значаја за државну одбрану долази у обзир, као несумњиво потребан — режим војно државне индустрије, у комбинацији са осталом недржавном индустријом, која постоји, али, на подизању и развијању које има да се ради, под претежним утицањем и по сугестијама војне управе.

Да чисто војно државна индустрија, која кошта силних средстава, неби била у мирно доба нерентабилна предузимају се ове мере:

а) Ова се предузећа постављају на тако звану комерцијалну базу, то јест, даје им се спољни облик акционарског предузећа ради веће слободе рада што чини да предузеће постаје рационалније а тиме и приносније за државу — јединог и стварног акционара. Под овим се обликом војно државна предузећа слободно од крутих прописа о вођењу чисто државних предузећа, брже могу оријентисати у својим техничким предузимањима и могу вршити хитне и поверљиве набавке, што, иначе није могуће по законима сличним, на пример, нашем закону о државном рачуноводству и т. слично.

б) Војно државна предузећа која раде на комерцијалној основи, увек могу лако да комбинују своју нормалну производњу за потребе чисто војне силе са производњом других потреба за становништво — за трговину. Позната је ствар да фабрике Чехословачке, Пољске и друге, које израђују оружје, напореда дају још и: мотоцикле, писаће машине, бицикле,

индустриски експлозив итд. Приговор недржавне индустрије да се тиме погађају њезини интереси, не могу бити сметња развијању војно државне индустрије која је од основног значаја за државну одбрану. Овде је случај неизбежног сукоба интереса државне одбране са интересима приватне — приватне — индустрије; државни ниуком интерес случају не може, нити сме, бити подређен интересима приватним.

2) Припреме за мобилизацију приватне, недржавне, индустрије за ратну производњу и употреба војске

Значај недржавне индустрије за потребе државне одбране врло је велики. Јер, ни једна држава није у стању да све потребе за војну силу, а нарочито за потребе ратног времена, потпуно подмири искључиво у својим чисто војно државним, или пак у државним индустриским предузећима. Из овога настаје потреба да се недржавна индустрија припреми за мобилизацију и да благовремено добије свој ратни задатак; значи, потребно је да свако предузеће, које се предвиђа за ратну производњу потреба за војну силу, буде благовремено пописано и постављено у евиденцију и у индустриски режим, који одговара брзом преласку на ратну производњу. С тога се морају благовремено решити сва она питања, која су у вези са мобилизацијом ове недржавне индустрије, као што су:

а) Радна снага — људство — потребно недржавној индустрији ратног министарства има бити ослобођено од позива на вежбе и мобилизацију војне силе, уколико ово људство припада обвезницима војне силе. Ово се питање може најрационалније решити ако се сво ово људство уврсти у посебну категорију обвезника државне одбране, с тим, да оно, чим се позове на службу у фабрике које су под ратним министарством, потпада под војну дисциплину и војно суђење; на тај се начин постиже повојничење (милитаризација) свега индустриског (и занатског) радног особља, које са наступањем државне мобилизације, има да ради за потребе ратног министарства. Уређење овог питања ствар је посебног законодавства, којим се мора уредити питање целокупне радне снаге у рату како за производњу потреба војне силе тако и за остале потребе.

б) Техничке подробности ратног задатка: врсте фабриката које имају да се израђују; описи, цртежи, мере и контролници;

в) Ратни стокови (резерве) материјала из којег се имају фабриковати потребе. Овде долази: метал, дрво, стакло, хемиски елементи и друге сировине; питање ратних стокова ових потреба може се добро решити само уз јаку подршку државе.

г) Главни стокови погонских средстава и материјала: угља, кокса, мазива свих потребних врста, нафта, бензин, дрво, ђумур од дрвета и т. слично. За обезбеђење ових стокова важи као што је наведено у предњој тачци (под в).

д) Финансиска страна организације ратне производње: новчана средства и кредити, којима ће се служити дотична предузећа за подмиривање своје ратне режије.

ђ) Начин управе предузећем у рату: слободан рад или прелази у војно државну управу, као реквирирано или на други начин.

е) Организација заштите дотичног предузећа од напада из ваздуха, и то, активна одбрана противавионским оруђима као и пасивна заштита (склоништа од бомбардовања и бојних отрова, заштитне маске и друге потребе индивидуалне и колективне заштите људства и материјала). Организација заштите од пожара, напада, провала и од крађа.

ж) Уређење вођења мобилизационских припрема недржавних индустријских предузећа мора бити идентично са уређењем овога у војно државним индустријским предузећима, то јест: има бити потпуно сређен мобилизационски елаборат који садржи све разраде питања и проблема изложених у тачкама а—е закључно. Овај елаборат мора имати свог посебног и поузданог руковођа, најбоље неког способног официра, активне службе или из резерве; мобилизационски елаборат сваког предузећа строго је поверљиве природе, те се као такав, мора чувати на сигурном месту, у засебној каси и под кључем. Руковођа овог елабората треба да је и главни орган за мобилизацију радне снаге а тако исто и организације одбране предузећа од напада из ваздуха од других опасности (паљевине, атентата, провала и крађа).

*

У вези мера које се прописују за извршење мобилизације приватних-недржавних, индустријских предузећа за производњу ратних потреба војне силе — мора бити организована контрола над овим припремама. Ова се контрола постиже:

а) Присуством сталних контролних органа министарства рата у дотичним приватним индустриским предузећима, то је систем трајних контролних органа, који се увек примењује код предузећа која и у редовном стању, у мирно доба, рада на фабрикацији потреба за војну силу, или,

б) Средством посебних „индустриским осматрача“, којима се као органима Министарства рата, даје искључиви задатак: осматрање поверених им индустриским предузећа ради проверавања: техничке способности и поузданости као и мобилизационских припрема и свега осталог, што војна управа буде нашла за сходно и потребно.

Ови контролни органи морају бити потпуно способни, стручни, ради чега они треба да су изабрани из кругова спремних официра или војних чиновника; они морају бити поуздани и морално исправни; њима мора бити обезбеђен улазак у предузећа, која су им додељена под контролу, у свако доба.

3) *Надлежност дириговања ратном индустријом у обиму Министарства рата*

У Министарству рата сваке државе постоје посебна материјална одељења или установе које и у времену мира врше снабдевање војне силе како за мирнодопске сврхе а тако и за стварање ратних резерва дотичне спреме — материјала. Према томе када у надлежност ових одељења и установа спада, у мирно доба, управљање индустриским предузећа, радионица и арсенала — природно је да ова надлежност остаје и за мобилно и ратно доба; овим се најбоље обезбеђује континуитет рада у припремама за ратну производњу као и сигурност ове производње. Противан начин овоме био би: да се ово дириговање повери једној посебној установи Министарства рата. Ово би имало незгоде због неизбежне импровизације мобилизације.

Према томе и приватна (недржавна) индустриска и занатска предузећа, која долазе у обзир за мобилизацију ради ратне производње за војну силу, морају бити додељена дотичним снабдевачким одељењима или установама Министарства рата, према природи њихове производње. Ово додељивање мора бити извршено благовремено, још у мирно доба, те да Министарство рата може извршити темељну припрему ових предузећа за њихову мобилизацију.

Војно државна индустрија дужна је располагати извесним вишком стручног радног особља, које ће се употребити да код приватних, недржавних, индустријских предузећа послужи као нека врста кадра за мобилизацију радне снаге ових предузећа. Ово особље мора имати свој тачно одређени ратни распоред — за свако приватно предузеће понаособ.

Она предузећа која прозиводе више врста материјала и средстава, за разна снабдевачка одељења и установе Министарства рата, додељује се у ратну надлежност оног одељења или установе Министарства рата, за које прозиводе највећи део најважнијих фабрика, израђевина, то јест преко 50% по вредности. У таквим случајевима дотично, надлежно, одељење или установа, биће снабдевач осталих одељења — установа — Министарства рата, која захтевају ове производе.

На сличан ће начин војно државна и недржавна индустријска предузећа, пописана за производњу ратних потреба војне силе, моћи да подмирују и потребе других снабдевачких Министарстава, али то, тек после подмирења потреба војне силе и само по одобрењу Министарства рата.

Сем непосредног управљања недржавном индустријом своје ратне надлежности, Министарство рата дужно је непрестано — још у доба мира, водити трајну евиденцију над изворима сировина и прерађевина, које су од нарочитог значаја за ратну производњу, уопште, за целу државу. Зато Министарство рата, односно његова дотична установа (одељење, инспекција, дирекција) мора да прими на себе и улогу контроле трошења ових сировина и прерађевина од стране осталих снабдевачких министарстава. Списак (индекс) ових сировина и прерађевина мора бити благовремено устаљен и објављен надлежним цивилним снабдевачким министарствима. Без овог утицања министарства рата на трошење сировина и прерађевина, у мирно доба, дошло би се до упуштања основних потреба државне одбране, било извозом из земље било пак нерационалном потрошњом у држави за споредне и непотребне ствари. Свака опозиција овој контроли, било да се опонира из принципијелних разлога, или иначе, неумесна је у данашње доба. Потврда овоме је поступање у савременим државама: где се не сме залопотребљавати сировина која је потребна државној одбрани. У Немачкој, на пр. економска спремност државе и њезина заштита од злоупотребе и од шпијунаже — цени се као основна потреба државе и сваки

прекршај против прописа о заштити државне привредне снаге кажњава се као издаја земље. У Италији је исто тако. Недавно је у Италији, за прекршаје валутно девизних прописа, заведена смртна казна. Познат је штетан рад мрачних сила у нашој држави у 1938 години — тако звана „црна бреза“, која је нанела велике штете нашим финансијама, па дакле и општој одбранбеној привреди наше Краљевине. Сви разлози начелног карактера, који се наводе са либералистичког гледишта против државне индустрије, сада су неумесни, нарочито за наше прилике. Право интервенисања Министарства рата, и у мирно доба, против злоупотребе на свима пољима националне привреде, а нарочито у области индустрије за потребе одбране државе, — нераздвојно је од дужности овог министарства да спрема државну одбрану. Јер, привреда је у данашње доба исто тако средство за вођење рата као што је то и војна сила; без јаке привреде држава данас не може бити иоле независна у вођењу рата; држава слабе привредне моћи а нарочито без потребне индустрије осуђена је да игра споредну политичку улогу међу јаким суседима; питање њезине независности — постаје питање кратког рока, при првом политичком заплету у њезиној близини.

Начела за израду плана снабдевања војне силе за редовне и за ратне потребе

Министарство рата, средством својих материјалних одељења врши снабдевање:

1) Јединица и установа војне силе, новцем, потрошним материјалом и животним потребама, храном, оделом, гарнизонским потребама, материјалом и средствима за извођење обуке јединица војне силе: оружје и оружни прибор, муниција, инжињерски, ваздухопловни и морнарички материјал и средства, као и санитетски, ветеринарски и средства за заштиту од напада из ваздуха и од пожара; материјал и потребе за школе.

2) Грађанских власти и установа: потребном убојном спремом за одржавање јавне безбедности (ручно оружје, прибор, муниција и др.)

3) Индустриских, грађевинских и рударских предузећа и све становништво у држави: потребама, чија производња и надзор над истим спадају у мирнодопску надлежност Министарства рата као: ловачки и рударски барут, експлозивни

сигурности, каписле, донекле маске против бојних отрова као и други материјал и хемиска средства.

4) У редовном стању (мирно доба) Министарство рата врши набавке ратног материјала и потреба за мобилно стање целокупне државне војне силе, као и стварање резервних ратних стокова. Ове набавке пројектују и извршују надлежна материјална одељења Министарства. Целину ових набавака одржава један од помоћника Министарства рата, у улози Начелника материјалне дирекције Министарства рата. Овај помоћник спроводи политику снабдевања војне силе по директивама Министра рата, који води политику свога снабдевања.

Набавке под 1, 2 и 3 врше се из земље и из иностранства. У земљи се набавља све што се у њој може наћи и произвести; овим се уздиже и домаћа привреда. Из иностранства се набавља оно што се у земљи не производи, или што се производи спорије него што прилике буду то захтевале.

5) Министарство рата, у мирно доба, пројектује и врши разврставање индустрије и занатства по ратној надлежности појединих министарстава снабдевања. Ратна надлежност министарства снабдевања у односу на индустријска и занатска предузећа састоји се у томе: у мирно доба, у припремању у оспособљавању ових предузећа за вршење ратне производње; у ратно доба ова се надлежност огледа у искоришћавању и одржавању производне моћи дотичних предузећа у циљу вршења ратног снабдевања, у духу основних законских одредаба (Закона о земаљској одбрани и т. слично).

Општи план снабдевања у обиму Министарства рата

Овај план чине:

1) Прорачуни количина свих врста материјалних потреба за војну силу, као и оних потреба, којима је Министарство рата дужно да снабдева остале државне и самоуправне установе као и становништво. Ови прорачуни се односе на рат који би трајао једну годину;

2) Прорачуни производне моћи индустрије, која је додељена у ратну надлежност Министарству рата;

3) Укупна количина предмета ратног снабдевања за војну силу, чију ће ратну производњу вршити индустрија из ратне надлежност осталих снабдевачких министарства, и то:

а) у целини, као предмете ратног снабдевања из надлежности осталих министарстава снабдевања, и

б) делимично, као предмете ратног снабдевања по надлежности Министарства рата за допуну производне способности (моћи) индустрије која је Министарству рата додељења у ратну надлежност.

4) Преглед недостатака и претека (вишкова) материјалних потреба, по предметима снабдевања из ратне надлежности министарства снабдевања, обзиром на производну моћ земаљске привреде.

5) План ратне спољне трговине (увоза и извоза) у односу на предмете снабдевања из надлежности Министарства рата, као што су: оружје, муниција, експлозивни и остали убојни материјал и војна опрема војног типа.

Надлежност прорачунавања потреба за рат и надлежност производње ових потреба

Утврђивање количина ратних потреба за војну силу потребних за вођење рата врши највиша војна управа, Главни Ђенералштаб у вези са дирекцијом снабдевања Министарства рата и овој дирекцији потчињених материјалних одељења Министарства рата. Ове количине чине основу за израду планова ратног снабдевања сваког од дотичних одељења, по њиховим грамама снабдевања.

Секретаријат (Инспекција) Савета земаљске одбране, са своје стране, одржава тесну везу са дирекцијом снабдевања Министарства рата, односно са материјалним одељењима овог министарства и додељује овим одељењима поједина индустријска и занатска предузећа, а исто тако и потребне сировине и полуизрађевине.

У производњи потреба за војну силу (у ратно доба) учествују:

а) Војнодржавне техничке установе (заводи, фабрике, арсенали, радионице), и то, како оне које већ постоје у мирно доба, тако и оне, које се стварају у току рата.

б) Остала државна индустријска предузећа која улазе у ратну надлежност Министарства рата.

в) Приватна индустријска и занатска предузећа, која производе убојни материјал (оружје, муницију, експлозивне и др.)

а која још у мирно доба, потпадају под надлежност (надзор) Министарства рата.

г) Приватна индустриска и занатска предузећа, која су, према свом ратном програму производње, додељења у ратну надлежност Министарства рата.

д) Државна и приватна индустриска предузећа из ратне надлежности других министарстава снабдевања а која својим производима снабдевају војну силу преко својих надлежних министарстава снабдевања, или, која су предузећа додељена Министарству рата за искоришћење њихове производне моћи.

Додељивање индустријских предузећа појединим министарствима снабдевања, у њихову ратну надлежност, врши Савет Државне (земаљске) Одбране. Министар рата на предлог Секретаријата (Инспекције) Савета државне Одбране распоређује по својим одељењима предузећа, која су Министарству рата додељена у ратну надлежност из мирнодопске надлежности осталих ресора. При том, директор снабдевања Министарства рата одређује, сваком од ових предузећа, главну производну улогу.

*

III — МИНИСТАРСТВО ФИНАНСИЈА

У данашње доба, када се спрема државе за рат карактерише огромним напрезањима за добављање материјалних оруђа и средстава за вођење рата као и средства за живот (намирница) и животне потребе), када се поставља питање о стварању огромних стокова оружја, муниције, сировина и т. сл. а све то ради опремања милионских маса оружаних снага и за издржавање многих милиона становништва: новац — финансије — јесу пресудно средство за стварање и за одржање ратне снаге и способности једне савремене државе.

Када је још пре скоро 1¹/₂ века, Наполеон тражио за рат, на првом месту новац, новац и опет новац — онда је вредност финансија у данашњем времену, када се ратује са стотруко јачом и компликованијом материјалном опремом но што је то било у Наполеоновом добу — утолико већа. Ово не значи да су финансиска средства и једино ратно средство — јер је ипак човек главно средство рата, али, финансије су то средство које, посредно, кроз науку и индустрију, ставара сва ратна и друга

оруђа и средства, што омогућава човеку да постане борац, наоружан и опремљен по начелима савременог ратоводства.

Отуда и велики значај Министарства финансија у савременој држави као једног од главних стубова, на којима почива ратна способност државе.

Према томе, у данашње доба, када се у свима гранама државне управе, у свима ресорима, поред њихове редовне мирнодопске улоге, мора рачунати са потребом спремности, готовости за вођење рата, то, и Министарство финансија, још у миру, има да подеси свој механизам и рад, обзиром и на потребе ратнога времена.

Зато је Министарство финансија, једне савремене државе, дужно да благовремено, још у мирно доба, изврши све припреме за мобилизацију свога ресора, ради мобилизације, најпре, финансиских снага и средстава државе и целе нације. У томе циљу савремено Министарство финансија разрађује, у мирно доба, ова важнија питања:

1) *Финансирање рата*. Ово питање мора бити подробно разрађено; његова ће кулминација бити *рајни финансиски план*. Овај ће план решити питања: а) овлашћења и организације *емисионог финансиског завода* (банке) које се овлашћује да издаје државне новчанице, бонове и друга платежна средства. Исто се тако у ратном финансиском плану б) има предвидети *могућности управљења* — расписивања — *рајних зајмова*, и то, унутрашњих — у држави и спољних, у иностранству; в) *увођење рајних пореза* (намета) у земљи. У свакој ће држави, саобразно њезиној привредној структури и финансиској снази налазити примене средстава под б. и в. У државама јаче финансиске структуре и вишег нивоа приватне економске снаге — може се више рачунати на унутрашње зајмове и на дајбинска (пореска) оптерећења. У Енглеској, на пример, у рату 1914—1918 г. разне дајбине биле су важно средство за појачање државних финансија. У Француској су, пак, унутрашњи зајмови били главно средство, по том спољни зајмови, у виду кредита код Енглеске и С. Америчких држава. Немачка, пак, ослањала се највише на унутрашње зајмове, благодарећи унутрашњем кредиту због ратних успеха у току 1914 до лета 1918 године. Мале државе, учеснице минулог светског рата, заснивале су своје ратне финансије поглавито на спољне зајмове који су добивани од великих савезника.

2) *Златна резерва* игра врло важну улогу у државама чији је монетарни систем заснован на златном важењу а то су финансиски јаке западне државе, на челу којих су Североамеричке државе. Према томе, Министарство финансија имаће у својој златној резерви најпоузданије средство за одржање вредности свога новца, нарочито за набавке у иностранству. Ова златна резерва чува се у местима и јачим заштитним објектима у полугама тежине до 50 килограма; ретко ће бити потребно да се злато претвори у облик новца.

3) *Пишање резерве сребра* може добити значај нарочито у државама слабије финансиске моћи, у којима становништво претпоставља овај метал — папирном новцу. Такав је случај у већини балканских држава. Наше властито искуство из ратова 1912—1916 године, потврђује ово. Сребрни новац чиниће да ће се и папирни новац у широким слојевима сеоског становништва, примати са више поверења него што би био случај, ако се поред новчаница (хартије) неби било и сребрног новца. Према томе резерва у сребру, биће рационалнија, ако се буде држала у облику искованог новца у потребним сумама.

4) *Пишање финансиског кошпања рајна*, врло је важан саставни део плана ратног финансирања. Овим се питањем свако министарство финансија мора бавити још у миру како ради припремања новчане резерве, која је потребна за прве месеце рата а тако исто и ради одлучивања питања под: б, и в. из тачке 1.

5) У вези са постојањем резерва злата и сребра потребно је да се, још у миру, припреми и *рајна гошвина у новчаницама или у боновима*, тако, да ових платних средстава буде довољно за вођење рата бар за $\frac{1}{2}$ године.

6) Исто тако има се одлучити и *пишање принудног курса државног новца*, тамо где се ово питање није било, на који други начин, решено у мирно доба.

7) *Девизни пошуйак* има бити предвиђен и предузете све мере за његово стриктно извршавање.

8) Нарочита *финансиска средства* морају бити предвиђена за *сузбијање могућих новчаних паника*, које се могу очекивати како у почетку државне мобилизације, а тако исто и током рата, као резултат разних, неповољних, перипетија рата.

9) Министарство финансија је позвано да благовремено темељно проучи питање највеће штедње у свима гранама држав-

ног и приватног живота, и то, како у личним — тако и у материјалним издацима. Имају се предвидети сви новчани издатци, који нису скопчани са одсудним интересима државе и нације. Нарочита се пажња има обратити питању цена за ратне потребе и намирнице на унутрашњем тржишту, ради тога треба још у миру да постоји посебна установа — контрола — цена. У циљу штедње и одржања повољног ратног морала у народу, морају се прописати највећи добити у трговини и индустрији (и занатству).

10) Врло је важно да се благовремено и праведно реши питање новчаних помоћи за породице сиромашних обвезника војне силе као и обвезника службе рада. Ово је питање од врло великог социјалног значаја нарочито у државама у којима је становништво слабе економске способности као што је већина варошког становништва и радника. Несумњиво је позитиван пример и за данашње прилике поступак Тамерланов крајем 14 века, када је, полазећи у рат против Турске и Египта, између осталих мера, материјално обезбедио породице његових ратника, и то, за 7 година, колико је рачунао да ће овај рат трајати. Овим се, у многеме, даје објаснити она висока дисциплина Тамерланове војске и његових поданика.

11) Министарство финансија има интерес да се у споразуму са надлежним другим министарствима, још у миру, проучи питање: које се фабрике, заводи и радионице, у циљу уштеде сировина и другог, потпуног, материјала (погонске енергије и горива), имају са наступањем Опште државне мобилизације, подврћи редукацији или потпуној обустави производње. Овде спада индустрија која производи луксузне ствари као и оне потребе чија се потрошња, наступањем рата, смањује (то су фабрике намештаја, играчака, луксузне текстилне робе, пиваре као и сва остала индустрија у пограничној просторији, која може бити угрожена.

12) Питање мораториума за сва плаћања, која се имају одложити до после свршетка рата. Време почетка важења мораториума има бити подједнако за све врсте обавеза плаћања.

Сем тога ће Министарство финансија предузети и све остале мере за ојачање своје ратне финансиске политике.

*

Улога новчаних завода за ратне потребе

Министарство финансија, још у миру, прописује ратне улоге појединих великих новчаних завода као и читавих група осталих новчаних завода, тако:

Народна банка постаје емисиона банка овлашћеник државе — Министарства финансија — за емитовање новчаница и кованог новца. У државама у којима Народна банка има ову улогу још у миру — наставља ову своју улогу и у рату.

Народна банка има задатак: да са наступањем државне мобилизације, у могућем краћем року, прикупи готовину новца из других државних и самоуправних новчаних завода, чији се рад гаси са наступањем мобилизације.

При Народној банци мора постојати девизна централа.

Привилегована индустријска банка, или ако ова не постоји онда друга која банка, којој се даје улога ове врсте, дужна је, да у миру кредитом потпомаже развој националне индустрије, уопште, а нарочито оне, која ради за земаљску одбрану. Ова банка има нарочиту важност да омогући стварање ратних стокова индустријских сировина, погонског материјала и енергије, као и за машинске инсталације за ратну производњу.

Државна Хидроелектрична банка, *Аграрна банка* и друге сличне банке, обзиром на наступање мораторијума и обуставе грађевинске делатности, са огласом државне мобилизације, губе свој значај из мирнога доба. Зато се њихове готовине и вредности имају ставити на располагање емисионој банци.

У државама где постоје *поштанске* или *оштинске штедионице*, ови новчани заводи морају бити у мирно доба припремљени да при мобилизацији буду ликвидни тј. да могу наплаћивати улоге, који су код њих били на штедњи. Ликвидношћу својом ове ће штедионице најпре допринети уклањању новчане панике у своме подручју, зато ће један од основних задатака Народне, емисионе, банке бити притицање у помоћ кредитом овим штедионицама. Овако афирмирана поштанска штедионица може постати средиште за уписивање унутрашњих државних зајмова, ако буде владала поверењем њезиних улагача и осталог становништва. У томе погледу наша Поштанска штедионица даје позитиван пример.

Остале штедионице у држави треба да одиграју улогу сличну Поштанској штедионици.

Солідне приватне банке, које, и поред мораториума, могу наставити своје послове, ма и у смањеном обиму, имају бити предвиђене за ратне улоге, према локалним приликама, уз потпору кредитом државне-емисионе банке.

Берзе као новчана тржишта имају, у мирно доба, да послуже за учвршћивање домаћег новца и за сузбијање новчаних паника. Берзе имају бити припремљене да са наступањем државне мобилизације обуставе рад.

Улога Министарства финансија у снабдевању монополским артиклима

У државама, у којима Министарство Финансија врши снабдевање земље монополским артиклима, као што су: со, петролеј, бензин и други нафтини деривати, дуван, шибице, цигар-папир као и разни бланкети и таксене марке — тамо Министарство финансија располаже и дотичном произвођачком индустријом, односно врши контролу над приватном индустријом ове врсте.

У томе циљу Министарство финансија дужно је вршити све припреме за одржање индустрије своје надлежности и за мобилизациске припреме ове индустрије, у духу општих начела, која важе за сву индустрију, која је намењена ратној производњи. Исто тако Министарство финансија стара се: да се држава благовремено снабде довољним количинама наведених монополских артикала: бензином за цивилну моторизацију, нафтом, разним врстама уља, бензолом, петролеумом, како се, на случај рата, ма из којих разлога у вези рата, неби осетила несташица и оскудица у овим потребама. Исто важи и за со, једну од основних потреба исхране за људе и за стоку, а тако исто и за остале артикле монополске природе. Благовремено стокирање ових артикала и потреба — прека је потреба у оним државама, које споменуте артикле добављају из иностранства, било то у целокупном износу потрошње, или делимично.

*

Остале припремне мере

Министарство финансија дужно је, да благовремено, у мирно доба, припреми све оне законске пројекте и прописе, који се односе на вођење финансија у ратно доба. Од ових про-

писа већина треба да буде позната још у миру те да наступањем ратног доба неби наступиле импровизације и трења.

Исто тако Министарство финансија, још у миру, предузима све мере за обезбеђење својих грађевина, трезора и радионица, како за заштиту од напада из ваздуха, тако и за заштиту од атентата (паљевином, рушењем) и провала — крађа.

У обим ових мера спада и припремање евакуације свих добара и предузећа из надлежности Министарства финансија, а која су изложена, у близини државне границе и т. сл.

Основна је дужност сваког министарства, па и Министарства финансија да води евиденцију о целокупном своме чиновничком и службеничком особљу обзиром на ратне распореде овог особља, те да, при огласу мобилизације свако лице из надлежности овог министарства, тачно и брзо преда своју дужност и оде на свој ратни распоред, уколико нарочитим распоредом није задржано на мирнодопској дужности.

*

IV — МИНИСТАРСТВО ИСХРАНЕ

У извесним државама у рату ће, са наступањем ратног стања, тако рећи, аутоматски почети да функционише Министарство исхране, као посебно министарство. У другим државама улогу Министарства исхране отправљаће неко од министарстава, која већ постоје (трговине или пољопривреде). Свакако је повољнији стицај прилика за снабдевање храном у рату, ако ову улогу буде вршило оно министарство чија је функција у мирно доба најближа функцији исхране.

Министарство исхране, према томе, спада у најважније ресоре врховне државне управе. Улога овога Министарства у редовном — мирном — и у ратном стању треба да буде континуелна. Најбоље је решење: да Министарство пољопривреде буде, у исто време, и Министарство исхране. Ово с тога што Министарство пољопривреде још у миру производи основне потребе за исхрану, према томе ово Министарство, добро организовано у време мира, може најбоље да припреми земљу и њезина производна средства за успешно вршење исхране у ратно доба.

Задатак Министарства исхране у мирно доба

1) Важности Министарства исхране

Ово Министарство дужно је, у мирно доба, да води пољопривредну политику своје земље по начелима одбранбене привреде.

Темељ је сваке аграрне државе, у ред којих спада и наша Краљевина, — пољопривредник, земљорадник. Зато је прва дужност Министарства исхране као Министарства пољопривреде: да се земљораднички слој народа одржи и да се сачува од пропадања, на првом месту од губљења и опадања оног поседа земље, који је довољан за опстанак земљорадника. Но, како се са множењем становништва, нарочито оног сеоског, потребна земља за обрађивање земљорадничтва све више смањује, то је прва и главна задаћа Министарства исхране (пољопривреде) да, напоредо са рашћењем броја становништва у држави: а) повећава површину зиратног земљишта, б) појачава плодност свеколике посевне површине а тиме повећава жетвене приносе и ствара потребне количине хране за исхрану свога становништва и његове стоке.

2) Основни задаци пољопривредне пољопривредне савременог Министарства исхране

а) Повећавање посевне површине Министарство исхране пошћеће рационалним искоришћавањем свега употребљивог земљишта, крчењем запарложеног и запуштеног и дренажањем — исушивањем — мочварних и блатних површина; овде спада и регулисање река, чиме се имају спречити поплаве и штете од ових на земљиштима око река. На ове радове има се обратити велика пажња; ови радови морају бити од првостепеног значаја у одбранбеном државном плану сваке савремене државе. Позитивне примере, у овоме погледу дају нам Италија и Немачка, где се науком и енергијом непрестано откида земља од рђавих услова природе и ствара се плодна земља од бивших блага, мочвара и тресета. Исто тако је позитиван пример и Холандије, чији је велики део земљишта отргнут од воде — мора — и оспособљен за ратарство најбоље врсте. У нашој Краљевини имају се отргнути велики комплекси земљишта испод воде — исушивањем: Скадарског језера, Поповог Поља,

као и других мочварних терена; исто се тако регулисањем река које све чешће плаве околне плодне њиве, обезбедити Подунавље, Посавину, Поморавље, Мачву као и долине Босне, Врбаса, Тимока и других наших плавних река.

б) *Појачавање плодносии зирајног земљишја*, као брига Министарства исхране, даће резултате: применом најбољих научних и практичних метода обрађивања земље, овде спада дубоко орање, примена сејања житарица у окућницама, примена одговарајућих вештачких ђубрива, поред природног, стајског ђубрива. И у овоме погледу пример Немачке нарочито је поучан, јер се код тамошњих климатских прилика, на земљишту које знатно уступа, по плодности, нашем земљишту, применом указаних мера постижу жетвени приноси житарица, који су скоро двоструко већи од ових приноса код нас. Рационалним радом на овоме пољу и наше надлежно Министарство може постићи удвостручење жетвених приноса житарица, што значи, наша држава, под таквим условима рада, може да исхрани 30—40 милиона својих становника, то јест, бољег обезбеђења исхране нашег становништва за још 50—80 година, а то значи врло много за независност нашег привредног опстанка.

Означени циљеви и резултати могу се лакше и брже постићи ако се земљорадничко задругарство буде развијало и унапређивало, и то, у свима облицима улога задругарства и његовог деловања: а) кредитирања; б) снабдевање савременим пољопривредним справама, машинама и алатом, в) набављањем погодног семења и расада за што бољу биљну производњу у вези са најпогоднијим начином обраде земље; г) осигуравање земљорадника од елементарних непогода и од разних биљних болести; д) развијања и унапређивања сточарства и обезбеђивања овога од штетних утицаја свих врста. Јаким задругарством, под трајним и корисним утицањем од стране државе, пољопривреда и њезина помоћна грана, сточарство, могу се успособити за ону важну улогу, која им припада као основним гранама одбранбене народне и државне привреде.

За успешну и плодну улогу Министарства исхране, нема сумње, врло је важно да постоји општи план одбранбене пољопривреде, као и општи државни план ратне пољопривреде. Ови се планови имају тако припремити, да се могу без трења и лако спроводити кроз бановинске, среске и општинске пољопривредне, одбранбене и ратне, планове.

Према важности, коју за исхрану војне силе и становништва имају, пољопривредно-сточарски производи имају се рачунати овим редом: 1) хлебна жита (пшеница, раж и остала ситна жита, кукуруз); 2) сточна храна; 3) кропир; 4) месо; 5) маст или уље; 6) млеко и млечни производи; 7) јаја; 8) шећер; и мед; 9) воће; 10) вино и 11) дуван.

Важно је питање у низу старања савременог Министарства исхране: *развијање целисходне мреже силоса* односно *складишта* за добро чување *житта*, и, уопште зрнасте хране. Ово се има саображавати са интересима како производних, житородних области, а тако исто и са интересима тако званих пасивних крајева, који су оскудни са храном, ради благовременог смештања хране у овим складиштима те да би становништво пасивних крајева, које је при том у већини и сиромашно (сеоско становништво Црне Горе, Херцеговине, Далмације, Босне и Лике) могло добијати храну на време и по могућим повољним условима (ценама или одрађивањем на јавним радовима за добивену храну). Сем тога чување зрнасте хране у силосима модерног типа служи и за селекционирање зрна и, у исто време, за лечење истога.

Исто је тако важно питање, којим се бави свако министарство исхране: *млинарство*. Млинарство треба да је у вези са подизањем мреже силоса, утолико што ће у крајевима који производе жита млинарство, по себи, наћи природног упослења. У пасивним крајевима, где зрнасте хране роди мало, — млинови нису рентабилни другаче, сем ако се подигну силоси за зрнасту храну; у противном, за пасивне крајеве у место жита, као људске хране, треба држати већи проценат у брашну.

Повољна *саобраћајна тарифа* омогућава да се пасивни крајеви јевтино снабдевају хлебном храном.

Конзервирање хране, као помоћно средство исхране, нарочито у рату за војну силу, од великог је значаја. Зато се и питање подизања и развијања индустрије конзерава има решавати споразумно са Министарством рата. Конзерве меса, поврћа, воћа и млечних производа могу бити, у миру, употребљене и за исхрану становништва, нарочито у изузетним приликама (за време хитног помагања пострадалог становништва од елементарних и других, недаћа).

Рационалном обделавању уљаног биља — поклањаће се озбиљна брига, ради добијања овог важног предмета исхране као и потребе за индустрију.

Важно је питање рационално *обделавање шећерне репе* (а где може да успева и шећерна трска) у вези са целисходним распоредом шећерне индустрије. Јер, шећер је важан артикал исхране, како за војну силу тако и за становништво. У погледу привредне политике питање шећера заузима једно од првих места. Несташица шећера код нас, у лето 1939 г. — и у вези овога увозење шећера са стране, пример је за поуку: да се ово питање треба да решава рационално, уз чврст и благовремени утицај Министарства исхране (пољопривреде) у споразуму са Министарством финансија. Боља цена шећерној репи, с једне стране, и јевтинија цена шећера, с друге стране биће најбоље решени снижавањем трошарине, то ће повећати потрошњу шећера

Напореда са шећером, као сурогат (замена) шећера, важан је *мед*; нарочито за наше сеоско становништво, које је нарочито сада, код садашње високе цене шећера упућено да користи мед као производ домаћи, у место шећера.

3) *Основи мирнодојске стратегије исхране војне силе и нације*

Министарство исхране, као одговорни орган врховне државне управе за исхрану свега становништва и своје војне силе, дужно је држати се принципа стратегије исхране, ради обезбеђења државе довољним количинама потребних врста хране, људске и сточне.

Од ових принципа најважнији су:

а) Праћење кретања хране и изгледа на жетву, односно на бербу, и то, како у властитој држави, а тако исто и у иностранству. На основи запажања и констатација по овоме, Министарство исхране дужно је чинити преставке својој влади, односно и иницијативно предузимати мере, када може наступити оскудица у храни у земљи, да се поједине врсте пољопривредно-сточарских производа, или све врсте, задрже у земљи, да се не извезу, те да земља неби остала без хране. Ово је питање у тесној вези са држањем у земљи потребних резерва људске и сточне хране за потребе рата као и на случај наступања неродних година, елементарних недаћа и т. слич.

б) У предвиђању наступања великих непогода: поплава, пожара, или наступањем земљотреса и т.сл. Министарство исхране дужно је да предвиди и организује мере и радове на

спасавању хране и стоке (од сточних зараза ит.сл.) из угрожених места и крајева. У овоме погледу, Министарству исхране сарађиваће министарства: унутрашњих послова, саобраћаја, рата, социјалне политике и финансија а тако исто и све хумане установе и благотворна удружења у држави.

в) Са наступањем изгледа за рат и при избијању ратних заплета, има се благовремено обуставити извоз из земље свих врста хране, стоке и свих других врста пољопривредних сточних производа као и пољопривредних машина, справа и алата, и то, било да су закључене погодбе и уговори за њихов извоз, — или не. Ово се има извршити иницијативом Министарства исхране, као и надлежног и одговорног за исхрану нације и војне силе.

Ако би изгледи за рат пали у времену жетве (код нас, на пр. крај јуна или јула) или берби (кукуруза у септембру и октобру), — онда ће Министарство исхране учинити своју дужност да благовремено нареди ранији почетак жетве, бербе; или ако су ови радови већ отпочели онда се имају убрзати било ојачањем радне снаге из истих или и из других места, крајева, или прековременим радом дотичне радне снаге на лицу места. Ове су мере потребне, нарочито, у местима и крајевима, у близини границе, која може бити, у дотичном случају, угрожена ратом. Овако убрзано прикупљена храна долази у обзир, најпре, за исхрану војне силе, која се налази у дотичним крајевима; ако пак, из ових крајева храна треба да се уклони — премести — у дубину државе, онда мора бити предвиђена и организација рада као и радна снага, како за жетву, бербу, тако и за преносење (превоз, транспортовање) узабрате хране.

г) Од хране и других пољопривредно сточарских производа има се, најпре подмирити исхрана и снабдевање војне силе. Остатак остаје за исхрану и за снабдевање становништва. При овоме Министарство исхране има се старати: да сви крајеви и делови државе буду благовремено обезбеђени потребном људском и сточном храном. Глади, у држави не треба и не сме бити.

д) У интересу постизања што веће уштеде у храни, у току мобилног и ратног доба, Министарство ће исхране, у мирно доба, предвидети: које ће фабрике (радионице и т.сл.) које употребљавају пољопривредне производе, са наступањем опште државне мобилизације, ако ово не буде раније наређено, смањити или потпуно обуставити рад, производњу (пиваре и др.

непотребне индустрије). Ово ће регулисати Министарство исхране у вези, и на бази, свога плана снабдевања храном и осталим врстама пољопривредно сточарских производа, а ово ће се заснивати на стварном стању резерва жита, кукуруза и других врста хране у дотично доба, и то, у споразуму са министарствима: трговине — индустрије и рата.

ђ) Храна се, уопште има сматрати као опште народно и државно добро, од првобитног значаја по земаљску одбрану. Због тога нико у држави несме своју властиту храну, стоку, ни друге пољопривредно сточарске производе, машине и алат, упропашћавати, уништавати или онеспособљавати. За овакве поступке морају бити прописане строге казне.

е) Индустрија која служи Министарству исхране, као: млинарство, пекарнице, фабрике теста, квасца, шећера, производња меда, фабрика уља и конзерва свих врста, фабрике млечних производа, солане, велике кланице, ледаре, фабрике за прераду меса и т.сл., као и фабрике и радионице, пољопривредних машина и алата као и вештачког ђубрива, предмети су трајне бриге и старања Министарства исхране. Јер, ова је индустрија средство за прераду хране и за обраду земље, њоме мора Министарство исхране располагати и у миру, а тим пре у ратном времену.

ж) Исто тако Министарство исхране дужно је водити старање о свима државним па и о самоуправним пољопривредним и сточарским добрима и заводима у земљи. Свима се овим добрима и установама имају предвидети и наредити које ће улоге вршити са наступањем Опште државне мобилизације, и то, а) или као снабдевачки органи за производњу хране и других врста производа, са свога и са околнога земљишта, и б) као расадници за оплемењивање и обнављање пољопривреде и сточарства у земљи.

з) Ваљана припрема мобилизације пољопривреде и сточарства може се извршити само на основи тачних и поузданих бројних и квалитативних података. Зато је за Министарство исхране статистика врло важно средство: организацији статистике ово ће Министарство дати угледно место и посветити бригу и старање, како ово важно средство данас заслужује. Негативан пример, који је код нас имао места у лето 1938 год., због наглог извоза пшенице, због чега је земља, у мају, јуну и јулу остала

са врло мало оскудним количинама пшенице — показује да се на пољопривредну статистику код нас треба да обрати нарочита пажња.

РЕЗЕРВЕ ХРАНЕ

Једна од основних аксиома стратегије исхране нације

Нарочито место у стратегији исхране свако савремено Министарство исхране мора створити (дати) старању око благовременог старања резерава хране и других пољопривредно-сточарских производа, и то: а) за ратне потребе војне силе и б) за исхрану становништва. Поглавиту пажњу заслужује људска, хлебна храна — житарице.

1) *Значај рајних резерава хране за војну силу.*

Данашње велике масе војне силе, које ће ступити у рат, морају бити обезбеђење храном, у истој мери, као што морају бити благовремено обезбеђене осталим ратним средствима, оружјем, муницијом и свима врстама опреме. Јер, храна је елемент свакодневне потрошње; она се, у рату, чешиће троши него ли муниција. Јер, док се муниција, у маси, троши нарочито за време великих судара, дотле је храна потребна, управо, сваког дана: и пре борбе, и за време и после завршене борбе, у међувремену до поновног судара — борбе. Према томе благовремена припрема резерава хране, свих артикала, како људске тако и сточне, — тоје питање од опште државног значаја. Јер, без хране — не може се ратовати. И најхрабрије војске падале су у деморализацију због глади. Више од половине опсада утврђених места и тврђава, завршиле су се предајом због глади, која је пратила опсаду.

Питање ратних резерава хране за војну силу, сем обзира на многобројност савремених војскака, добија још већи значај у вези са дугим трајањем савременог рата. Јер, потрошња хране у дуготрајном савременом рату, резултат је броја војника умноженог са временом (бројем дана) у току којег се рат има да води. А велике количине хране за исхрану војне силе не могу се данас стварати импровизовањем. Потребна је благовремена свестрана припрема.

У времену Атилиних, Чингис-Ханових и Тамерланових похода, проблем исхране војскака решаван је пљачком покорених области. Код тадашњих релативно малих бројних снага војскака

овај је начин снабдевања, код иначе, доста брзих операција, могао задовољавати решење проблема исхране. А често је ово питање утицало и на мењање ратних и операциских планова; то видимо код Тамерлана, у његовим походима, који су чинили увод у рат против Бајазитове Турске, завршен битком код Ангоре (1402 године). Недовољна брига о исхрани војске у ратним походима старог века, резултовала је нередима и побунама војске.

Фридрих Велики био је принуђен да створи свој петомаршевски систем стратегије обзиром на стварање магацина са брашном за његове нападне ратове. Светски рат, 1914—1918 године показује почуне примере поглавито негативне. У главним европским државама, које ступише у овај рат, пре овога рата, постојало је убеђење: да се велики рат у Европи мора и може брзо свршити; зато се стварању великих ратних резерва хране за војну силу, — није пре овога рата, посвећивала она нарочита пажња и брига, која се данас посвећује. Јер, требало је да у Немачкој, а нарочито у Аустро-Угарској, овлада тешка оскудица хране, и то како у становништву — тако и у војскама — па да на пример због оскудице у кромпиру као основном елементу исхране немачке војске, у лето 1918 године, на западном ратишту, у Француској, дође до отказа отпора ове војске: „*црни дан* (8 август 1918 год.) *немачке војске*“ последица је, у многоме, глади. Исто је тако била недовољна исхрана и руске војске у 1917 и 1918 год., и то, због рђаве организације довоза хране из дубоке позадине, где је храна била у изобиљу. Познато је како је била бедна исхрана аустриске војске у 1918 години (сачињена је крилатица: „К. унд К. Карлов — купус“ за једну од врста врло рђавог поврћа, којим се хранила аустро-угарска војска. Релативно мање бројна српска војска већ у првој години светског рата, хранила се хлебом, од поглавито руског жита.

Односно ратне резерве хране за војну силу постоје две врсте стварања:

У државама, које властитим средствима нису у стању да створе довољне, или и никакве, количине резерве хране, због слабе или недовољне пољопривредне и сточарске производње дотичне државе, какав је случај сада са Немачком па и са Италијом, видимо да се већ од пре неколико година врши увозење и стокирање хране искључиво за ратне потребе мобилисане војне силе. Друге, пак, државе, које у својим границама —

областима, својим властитим средствима могу добити потребне количине хране — стокирају ову храну: сасређују је и смештају обзиром за чисто војне потребе, обзиром на ратне и на почетне оперативске планове.

И једна и друга од спомеутих ситуација заснива се на томе, што се са наступањем мобилизације и рата, војна сила претвара у ванредно великог потрошача хране, како због великог броја војних лица, бораца и небораца, која се имају хранити старањем војне управе, а тако исто још и због тога, што је војнички оброк раније, просечно знатно већи, јачи, од просечног obroка хране масе становништва. Значи, са наступањем ратнога стања настаје, уопште, повећана потрошња хране, нарочито и поглавито ради исхране данашњих милионских војскака.

Правилно решење питања ратне резерве хране за војну силу има, углавном, два облика:

а) У државама, које нису пољопривредне, односно, немају могућности да се властитим средствима снабду храном за рат, за своју војну силу, — једини је начин благовремено увозење хране из других земаља, које имају хране у претеку, за извоз. Овај је начин, као што је споменуто, сада у примењивању код сила тако зване „осовинских“, тј. Рајх и Италија. Тамо се сматра да ратна резерва хране не треба да буде мања од једногодишње потребе. Чула су се уверавања да Немачка располаже и двогодишњом резервом хране за своју војну силу. У Енглеској, се на меродавном месту — у парламенту, решавало да се створи ратни сток пшенице у количини која је потребна за 6—12 месеца — укупно.

б) У државама пољопривредне структуре, са знатним вишковима хране, поред начина који је описан под а) постоји могућност и другог начина: регулисањем извоза вишка ове хране, тако, да се ови вишкови постепено извозе, те да на случај наступања ратног стања, у земљи буде онолико хране, колико је потребно за исхрану војне силе до прве наредне жетве, поглавито пшенице и овса. Овај начин, дакле рачуна са временом до наредне жетве. Недостатак је овог начина у томе: што је непознато каква ће бити следећа жетва, нарочито још и због ослабљене радне снаге, одласком масе људства под заставу, па је несигурно дали ће она моћи да обезбеди потребну количину хране за војну силу на случај како се рат отегне и после времена наредне жетве. Ова се неизвесност појачава, још, на случај ако дотична аграрна

држава, током рата, изгуби део своје територије, која нарочито претставља житницу државе, те се из овог дела државе не може добити ни стара храна, а још мање се може рачунати са наредном жетвом.

Према томе, и за државе типа богатог пољопривредног обезбеђења ратне резерве хране, за војну силу, бар за време од 12 месеци, најпозданије је решење.

в) У овим државама, најзад, могућа је и комбинација: стокирање једног дела хране за извесно време, на пр.: за 3—6 месеци, са регулисањем извоза у горе означеном смислу.

У једном као и у другом случају хлебна храна имала би се у виду брашна, држати за потребне од 2—3 месеца; остало у зрну.

У сваком случају, у богатим аграрним земљама мора се рачунати са околношћу да се у пограничним крајевима, који ратом могу бити угрожени, храна благовремено употреби било за исхрану своје војне силе, која ће се, на случај рата, тамо поуздано сасредити, или пак, да се већи део хране из ових крајева благовремено повуче у дубину државе, као резерва за војну силу, или за становништво.

Резерве хране за војну силу имају се благовремено створити на рачун извозних вишкова у току извесног броја година. Занављање ових резерва може се вршити пуштањем старих количина у продају — извоз — и, узимањем из нове жетве попуне за оно што се извози. У току неколико година, дакле, ми би морали обуставити извоз оних артикала хране, који су потребни за стварање ратних резерва за војну силу.

Потреба постојања ратне резерве хране за војну силу, стварно је повраћај на магацински начин исхране огромних размера, који начин у савременом рату мора чинити основу за уређење исхране милионских војска уз најактивнију сарадњу савремених транспортних средстава: железница, паробродарства и аутомобилизма, и уз самопомагање коришћењем месних средстава.

---

2) Резерве хране за становништво

Старање око исхране становништва исто је тако задатак сваке данашње државне управе било да је упитању само исхрана становништва, тако званих пасивних крајева (неродних крајева) или пак, свега становништва у земљама претежно индустријским, са недовољном, слабом, пољопривредном производњом. Јер, будући ће рат водити целокупно становништво државе, не само војна сила; позадина ће радити за одржање фронта; велики број индустријских, пољопривредних и осталих радника — биће запослен на стварању оружја, муниције, опреме и хране за војну силу; тај ће број бити још већи но што је бројно стање војне силе. Па према томе овако велики број радника, који ће у земљи радити за војну силу у току рата, не сме остати нехрањен; гладовање ових радничких маса може имати за последицу њихово онеспособљавање за рад, а тиме и смањење производње ратних потреба, због чега може наступити криза па и катастрофа. Најзад и остала маса становништва сваке зарађене државе, сарађиваће у одбрани државе, једно тиме, што су као чланови породица ратника или оних радника за војну силу извор моралне снаге за обе борце и раднике, а сем тога, и овај ће део становништва, заједно са својом браћом и рођацима на фронту и оним радницима у ратним фабрикама и ратним установама у дубини земље, трпети све физичке и духовне опасности и тегобе, као што су бомбардовања из ваздуха или из топова, или стрепња и душевни болови због губитака своје државе (уопште). Ова маса, у савременој држави, не сме гладовати, јер ће ово гладовање разочарати рођаке — борце и оне ратне раднике — и због тога може попустити ратна снага дотичне државе.

Отуда значај исхране становништва врло је велик; он је напоредан са значајем исхране војне силе: јер становништво је резерва војне силе, и у физичком и у моралном погледу. Лојд Џорџ назива храну: „ратна национална муниција“.

Према томе, савременој се државној управи налаже брига око благовременог обезбеђења исхране свеколиког становништва у држави.

Ако се у родним крајевима државе одласком под заставе великог броја радне снаге, нарочито оне пољопривредне, мора очекивати смањивање производње хране, то исхрана становништва

у тако званим пасивним крајевима остаје, и у рату, при смањеној производњи, стална брига, трајни проблем прворедне важности. Значи, у току рата исхрана становништва може брзо бити доведена у безизлазно стање у свима државама, у којима стратегија исхране нације неби благовремено решила ово питање како треба.

Обезбеђење исхране целокупног становништва, под савременим приликама, у држави, која производи храну може се остварити слично како се остварује резерва хране за војну силу, тј. углавном: а) стокирањем и б) регулисањем извоза вишкова тако да у земљи, у производним крајевима, буде у свако доба довољно људске и сточне хране, за целокупно становништво, које се има обезбедити као и његова стока, рачунајући до нове, наредне, жетве. Слаба страна, недостатак овог другог, начина је исти онај који је указан код таквог начина обезбеђења резерва хране за војну силу.

Стокирање резерва хране за становништво долази у обзир поглавито за становништво пасивних крајева, тј. оних крајева и места, у којима се људска и сточна храна производи недовољно или никако, те становништво, и стока, тих крајева не могу опстати без довоза хране са друге стране. Такав је случај, на пример, код нас са већим делом Зетске, Врбаске и Дринске бановине, целом Приморском и Дравском бановином. У овим пасивним крајевима живи скоро једна половина нашег становништва, које се одликује националном чистоћом и високим војничким одликама. Према томе становништво ових крајева мора бити, благовремено, обезбеђено довољним количинама хране, људске и сточне, да би на случај прекида редовног саобраћаја којим се у обично време врши снабдевање, било довољно спремљених средстава за исхрану људи и стоке, те да неби дошло до гладовања. А, са наступањем мобилног и ратног стања непријатељ може нарушити па и сасвим прекинути важне комуникације, нарочито железничке и речне, нападањем из ваздуха. Према томе државна управа дужна је благовремено постарати се да се у пасивним крајевима смести хране за извесно време, за 4—6 месеци, обзиром на удаљеност и приступачност дотичних места. Иако ово обезбеђење резервом хране није онаквих размера, како се предлаже за војну силу, ипак ће и оволика резерва хране, заједно са оном која би се још производила у тим крајевима, — обезбедити исхрану становништва док се не пре-

дузму и остваре мере за дотурање потребних количина из родних — производних — области. Ове резерве хране служиће не само за случај рата, већ оне имају да послуже и у редовном времену — у миру — и то, за редовну исхрану становништва и стоке пасивних крајева, као замена трговачког начина снабдевања. Овакве резерве хране могу врло корисно да послуже и на случај изненадних прекида довоза у мирно доба, због квара комуникација, поплава, снежних наноса и т. сл., када се онемогућава редовни начин дотурања хране и осталих потреба.

У великим размерама поучни су примери старања енглеске државне управе за исхрану становништва Енглеске у време светског рата. Енглеска је, стварно, пасивна земља у погледу производње животних намирница, а нарочито хлебне хране. Када је у 1917 години због ојачане акције немачких подморница, подморнички рат отпочео озбиљно да угрожава исхрану Енглеске и њезине војне силе у Европи, Лојд Џорџ, као Министар исхране, предузимао је све мере да ову опасност отклони, и то, не само ангажовањем трговачких поморских снага, С. Америчке и других неутралних држава, већ и нарочито предузимањем мера да се у целој Енглеској посеју житом што веће површине. Преорани су скоро сви многобројни паркови и скверови, тако, да је жетва жита у Енглеској у 1918 год., достигла величину, коју пре тога никада није имала. Лојд Џорџ с правом тврди, у његовим мемоарима, да је светски рат Антанта добила победом у области исхране, то јест: што су савезници, чланови Антанте, имали у току целог рата довољно хране, док је блокада централних сила — Немачке и Аустро-Угарске — лишила ове силе могућности да се снабдевају храном са стране, те их је оскудица исхране и гладовање, како њехових војних снага, тако и свега њиховог становништва, довело до крајњег исцрпљења и слома у јесен 1918 године.

У Русији, пак, која је иначе имала велике количине пшенице у дубини својој, нарочито у Сибиру, где су лежале двогодишње резерве пшенице у сеоским амбарима, због рђаве организације довоза — отказа железничких транспортовања, у јесен 1917 год. дошло је до глади у великим градовима западним и северозападним, па је ова глад, поред осталог, и била онај узрок, који је убрзао избијање большевичке револуције, у новембру 1918 год., у Петрограду. Слаба владавина Кернскова (звана Керенштина) — синоним је неспособности и беспомоћ-

ности једне владе у уређењу животног питања: обезбеђења исхране своје војне снаге и великог дела свога становништва. За руску револуцију у новембру 1917 год. може се рећи да је последица глади. Јер, када се у новембру 1917 г., у Петрограду у безбројним колонама сиротиње — народа, које су на зими, по улицама, чекали да приме парче хлеба, — почели падати од глади људи, жене и деца — онда је био дошао најпоузданији савезник Лењину и његовим друговима: највећа у свету царевина коначно је оборена да уступи место хаосу и нередима, који избацише Русију из савеза европских западних сила.

Повремена оскудица хране позната је и код нас, у нашим пасивним крајевима; — поучни су примери из 1932 и 1935 године. У зиму 1932 године касно је приступљено дотурању хране Зетској бановини. Да помогне — ангажовао се и наш Црвени крст; војска је дала своје камионе; било је велике штете од поломљених и преврнутих камиона, који су по залеђеним и завејаним путевима преносили кукуруз; било је и случајева тешког гладовања сиромашног становништва ове бановине. у границама Црне Горе и Херцеговине; било је рањених и мртвих шофера-војника. У 1935 години, велики снег је, читаве две недеље, прекинуо саобраћај између Приморја, са кога се врши снабдевање више срезова Зетске бановине. Оно мало кукуруза што га је било, продавало се по петострукој цени од цене, како се продавао, у истој, Зетској бановини северно од планине Чакора. Тако је, и иначе сиромашно становништво из 7 разних срезова било доспело у глад и беду, без своје кривице. То су два маркантна примера из најновијег нашег живота.

Нека ови наведени негативни примери буду трајна опомена свима меродавним — а најпре и поглавито — Министарству исхране, како не треба радити.

Остварење резерва хране за пасивне крајеве може да се врши на ове начине:

а) Старањем општинских самоуправа треба створити резерве бар за 1—2 месеца за становништво за које се рачуна да ће му требати храна и у мирно доба, тј. за потпуно бројно стање целокупног становништва дотичних општина. За сиромашне општине овде ће бити потребно кредитирање од стране државе давањем дугорочних зајмова. У вези је овога начина стварања резерве хране — и подизање подесних слагалишта за чување ове хране. Ако се узме да ову храну треба да чине главни ар-

тикли људске хране: пшеница (или раж) и кукуруз, од варива — пасуљ или сочиво, или пиринач, а од зачинака: со, шећер, уље (или маст) — тиме се и изражава карактер оброка резервне људске хране. За стоку треба имати овса или јечма.

Свакако је од великог значаја питање: у коме облику треба држати хлебну храну: у зрну или у брашну. То зависи поглавито од постојања млинова или воденица у дотичним пасивним крајевима. Ако има могућности за млевење пшенице, ражи или кукуруза — онда се може држати у зрну, што је за кукуруз — боље и сигурније, јер се кукурузно брашно лако квари, те се кукуруз свакако има држати у зрну. У нашим пасивним крајевима отсуствују велики, модерни млинови; постоје мали млинови, слабог капацитета; народ се на селу служи воденицама поточарама као и домаћим, ручним жрвњевима за млевење кукуруза. Из овога истиче решење, да се у крајевима за која треба држати у резерви претежно кукуруз, — исти држи у зрну; пшеница, или раж као допуна уз кукуруз, за исхрану болесника и варошког становништва које се редовно храни пшеничним или ражаним хлебом, треба да се држе самлевени у брашну, које, када се чува у добрим склоништима стајањем добија све бољу каквоћу и даје већи проценат хлеба.

б) *Остатак резерве хране, за становништво пасивних крајева*, тј. за време од 3—4 месеца има да се набави и да се чува *старањем државе*. Смештај ове хране има бити обезбеђен: зрна у силосима; а брашна, варива и зачинака у добрим слагалиштима. Ове државне резерве, хране заједно са оним општинским, имају да обезбеде становништво пасивних крајева — места — бар за 6 месеци. Размештај ових државних резерва хране за становништво пасивних крајева има бити такав, да се у свако доба може обезбедити издавање хране народу и да се попуњавање врши лако.

У ред пасивних места спадају и већи градови, као и индустриска места, у областима које су иначе производне у храни, у којима је трајно запослено фабрично (или занатлиско) радништво више од 1000 лица посведневно. Ово је становништво непроизводно у смислу исхране, те се има сматрати као оно у пасивним крајевима. Ова места треба да су обезбеђена храном бар за 2 месеца. При том овде се мора узимати у обзир и смањивање броја становника у ратним приликама због евакуације

већих градова, да би се смањиле опасности од могућих непријатељских напада из ваздуха.

в) Најзад, држава је дужна да упути становништво да се и оно само, а које је у материјалној могућности, постара да у својим домаћинствима, спреми и држи, за себе, извесну резерву хране. То би била трећа врста резервне хране за становништво — *појединачна домаћинствена резерва*. Ова је врста резерва хране потребна за становништво градова и индустријских места, која могу бити остављена извесно време без довоза хране, при мобилизацији и концентрацији због првенствености превозења војне силе, или на случај квара саобраћајних — транспортних веза.

На овај начин стварања резерва хране за становништво, у извесним се државама полаже, сада пажња као на претежно важан начин остварења ових резерва. Тако се на пр.: у Шведској, у 1939 год. приступа оснивању домаћинствених резерва. У Швајцарској је, у 1938 год., обнародована Уредба која исто тако првенствено полаже на иницијативу становништва. У оваквим земљама, као што су Шведска и Швајцарска могуће је да се поглавита пажња, у овоме правцу, посвећује приватној иницијативи становништва, јер је ово довољно просвећено, иницијативно и дисциплиновано, да, уз само једну опомену државне власти, учини све да се ова власт задовољи, тим пре када је то још и у интересу њиховом; при том је имовинско стање појединачних домаћинстава такво, да може поднети извесне издатке за набавку и за добро чување властитих резерва хране. Ипак, овај начин стварања резерва хране неће моћи потпуно да реши питање исхране ових пасивних држава; биће потребна и интервенција државе.

Овај је начин погодан за стварање почетних резерва хране. Али, сам овај начин, нарочито у државама са приликама какве су код нас, сам овај начин био би потпуно недовољан.

Овакво створене, организоване резерве хране за становништво, имају да обезбеде и исхрану целокупног становништва које није активно у производњи хране. Овај је број и у нашој држави, доста велики; он достиже преко 40% укупног броја становништва. *Ово обезбеђење исхране становништва вреди како за рајно — њако и у мирно доба*. То је социјално политичка нужност прворедног значаја за сваку државу. Јер, поуке из револуција свих времена, свде се на то: гладан народ готов је да посегне и против

своје државе, а ово је од судбоносног значаја, нарочито за време ратова, када се, иначе подносе тешки морални и физички губици, због чега психологија маса постаје подложна разним могућим субверзивним утицањима против поретка и против државе.

Наша Уредба о резервама хране, од јула 1939 године добар је законодавни поступак. Ова Уредба предвиђа сва три начина: државни, самоуправни и појединачни потхват домаћинства, и појединих лица.

Приговор: да остварење ових резерва хране захтева ангажовање великих финансијских средстава и знатнога парата за управљање — не сме бити пресудан за ометање извођења ове идеје. Јер, шта је важније од исхране народа и његове војне силе, нарочито у рату? Државе, у којима се овоме питању не поклања довољна пажња — срљају у велику опасност, у тешким временима криза исхране у миру, а тим више у времену опште ратне кризе. Не сме се заборавити ни дубоки смисао наше хришћанске свакодневне молитве: „Хлеб наш насушни“.

Мала је ствар милијарде новаца потребних за стварање резерва хране, како изложих, када је у питању опстанак нације, опстанак њезине војне силе, и опстанак државе. Јер, не сме се губити из вида да ове резерве хране престављају и трајну вредност, која се собом исплаћује; то је иста вредност — као и девизе; још већа је вредност од златне подлоге државног новца, јер ова је подлога рачунске природе, затворена у трезорима банака, док је храна посведневна, насушна, потреба, која се увек може и уновчити. Ако сва ова храна није потребна а цене су јој у иностранству повољне — она се може и пуштати из земље, са строгим прорачуном да се извесне количине могу поуздано попунити властитим средствима, из земље.

Резерве хране, у исто су време моћно средство у рукама државе за парирање шпекулације у земљи, у временима неродних година, или у приликама политичких затезања и изненађења. И у овоме правцу имамо потврде у појединачним појавама у нашој Краљевини, за време пшеничне кризе у 1938 год., као и у априлу 1939 године (у Скопљу). И сама ова улога резерва хране довољна је да оправда њезино постојање.

Остварење ових резерва хране треба да се врши по устаљеном плану, срачунатом на извесно раздобље. По нашим приликама ово би се могло остварити најдаље за 4—5 година. Тако

остварене резервне хране даће поуздано јемство држави и нацији за одржање у најтежим искушењима, која могу наступати како у миру, тако исто, и нарочито у рату. Овај начин стварања резерва хране, неће реметити редовну исхрану становништва.

Обнављање резерва хране за становништво уредиће сама потрошња ове хране у обиму сваке године, од једне до друге жетве. Ово је питање знатно простије но занављање ратних резерва хране за војну силу.

Када Министарство исхране створи резерве хране, о којима је овде говорено, — оно је, може се рећи, извршило $\frac{3}{4}$ свога задатка за припрему исхране своје државе на случај рата. Остаје још да се пропишу дужности појединих органа државних и самоуправних власти у припремању, стварању и о коришћењу и обнављању ових резерва, све ово као допуна и развој основног законодавног прописа — Уредбе или Закона о резервама хране, па да се, са законодавног становишта, тако рећи, потпуно исцрпи улога Министарства исхране. Ово ће се постићи издавањем посебне *уредбе са законском снагом о снабдевању војне силе и становништва храном и осталим пољопривредно-сточарским производима у мобилно и ратно доба*. Овом се Уредбом има прописати, до могућих подробности, поступање органа власти свих надлежности а тако исто има се прописати и нормирање трошења хране у земљи, са наступањем мобилног и ратног стања, а можда и у редовном стању, прописивањем обавезних оброка исхране становништва, обзиром на физиолошке потребе разних категорија, којима становници припадају као обвезници помоћне војске (опште обавезе рада), тј. као радна снага на снабдевању војне силе, односно народне привреде, у редовном, мобилном и ратном стању.

Потребно је, исто тако, да се нарочита брига и старање свих власти у држави: војних, државних и самоуправних, упути на просвећивање произвођача хране, пољопривредника и сточара, да се ови уздигну на схватање свога великог позива, те да се производњи хране посвећују са истом оданошћу како то чине њихови мили и драги, обвезници војне силе бранећи оружјем своју земљу, или како то треба да чине раденици по оним индустриским и занатским предузећима која имају своје ратне задатке за производњу оружја, муниције и других средстава потребних за вођење рата на бојном пољу.

ПОЉОПРИВРЕДНА РАДНА СНАГА

Главно средство којим ће се у земљи стварати потребе за исхрану, пољопривредни и сточарски производи — то је пољопривредна радна снага. Организацију ове радне снаге дужно је да врши Министарство исхране.

Радну снагу пољопривреде чине: 1) *људска радна снага*, то је маса сеоског, ратарског и земљорадничког света; 2) *сточна радна снага*, и 3) *машине, сѐраве и алати за пољопривреду*.

Људска пољопривредна радна снага

Ову снагу чине: људи, жене и деца, који се у редовном времену баве пољопривредом, а који, са наступањем мобилизације остају код својих кућа, они се могу употребити за пољопривредне радове и за сточарство. У ову радну снагу спадају и стручњаци, инжињери, агрономи, ветеринари, ветеринарски помоћници, марвени болничари и поткивачи стоке.

Вођење евиденције и формирање радних јединица за пољопривредне радове мора се вршити по засебним законским прописима о овој радној снази. Јер, пољопривредна радна снага данас је исто тако важан елеменат државне одбране као и војна сила. Зато се ова радна снага има организовати по начелима организације војне силе: има бити употребљено све од људства, мушког и женског, што је способно да ради у пољопривреди; све ово људство мора бити дисциплиновано и за време рада, у току мобилизације и рата, оно мора бити подвргнуто војној дисциплини.

Ратним пољопривредним планом има се предвидети начин поступног сасређивања пољопривредне радне снаге за обављање извесних пољопривредних радова у појединим местима и крајевима.

Пољопривредна сточна радна снага

Сва стока, која, после мобилизације војне силе остаје у земљи, припада, у главном, пољопривредној радној снази, у колико посебним одредбама неби била узета за друге потребе (за општу вучну службу, или за индустријске радове итд.).

Старању о сточној радној снази мора се поклонити иста пажња као и људској радној снази; јер, у пољопривреди обадва су ова фактора напореда важна, они се не могу раздвајати ни посебно примењивати; оба ова фактора чине једну целину.

Пољопривредне справе, машине и алат

Овај трећи елемент пољопривредне радне снаге, нераздвојан је део исте; он је тако важан, да без њега не може бити пољопривреде. Шта више, савремене пољопривредне машине, као што су трактори за орање, и друге машине са механичком вучом могу у многе да замене и сточну радну снагу.

Евиденција над свима овим оруђима пољопривредним обухвата све: плугове, тракторе, сејалице, дрљаче, копачице, жеталице, вршалице, тријере, пресе за пресовање сена и сламе и све остале пољопривредне машине као и рибарске чамце и алат на рекама, приватне и задружне, као и оне по разним продавницама, слагалиштима, или по фабрикама и радоницама. Све ове машине и потребе морају бити предмет трајног старања и контроле Министарства исхране, и то, још у мирно доба. Ове машине морају бити типизирани за поједине крајеве и за поједине врсте земље, која се има обрађивати као и према локалним условима пољопривредног рада. Све се машине морају израђивати у земљи, ради чега Министарство исхране мора чврсто држати у власти индустрију пољопривредних машина, справа и алата; поједине врсте машина имају се радити у извесним фабрикама, радионицама, које су нарочито способне и погодне за њихову израду.

Министарство исхране нарочиту пажњу дужно је посветити: да се за ратну пољопривредну производњу могу употребити најсавременији типови справа, машина и алата те да се, са смањеном и ослабљеном, људском и сточном радном снагом, како се мора радити у рату — постигну још и већи резултати, но у миру, ради подмирења увећане потрошње исхране у рату.

Исто се тако Министарство исхране мора бринути о распореду и употреби пољопривредних справа и машина, као и о стручном особљу за руковање њихово, и о материјалу за погон (нафта, бензин, петролеј, мазива) као и о оправкама ових машина и справа. Сва ова питања морају бити благовремено проучена и на бази ове студије има бити израђен план за употребу пољопривредних справа, машина и алата, у рату тако, да неби дошло до оскудице у овим средствима на неким местима, — док би их на другим местима било у сувишку.

Уопште, са употребом свих врста пољопривредне радне снаге: људске, сточне и справама и машинама Министарство

исхране мора тако рачунати, још у миру да се поједине врсте ове снаге могу пребацивати из једног — у други крај земље — ради успешнијег обделавања земље и бржег прикупљања жетве.

Организација ресора исхране у мирно доба

Из свега што је доведе изложено о улози ресора — Министарства исхране — у рату, јасно је: да мирнодопска организација овог ресора (Министарства) мора бити таква: да би се још у миру успешно могли обавити сви послови око припремања ресора за његову ратну улогу, и то, са милионима људства и стотинама хиљада стоке и пољопривредних машина и справа радне снаге за ратну пољопривредну производњу.

Према томе приближна мирнодопска организација овог ресора, била би оваква:

1) Уређење Министарства исхране

Ово би Министарство требало да има ова главна одељења:

а) *Општи одељење* у коме би се радило на планској пољопривредној производњи, на изради општег државног одбранбеног и општег државног, ратног, пољопривредног, плана. Ово би одељење имало да ради у најтешњој вези са Министарством рата да би могло своје планове да изради у духу ратних потреба државе; б) *Персонално-административно одељење* за службене односе чиновника и службеника ресора за ратни распоред овог особља и за мере заштите од напада из ваздуха; в) *Одељење за биљну производњу*, са односном наставом за научна испитивања; г) *Одељење за сточарство* са односном наставом; д) *Одељење за студију* исхране људи и стоке, — студија obroка хране у земљи и констатовање стања исхране нације и стоке; е) *Одељење за сточарство*, свих података потребних ресору; е) *Одељење за пољопривредне машине, сјрава и алати*, за студирање овог основног пољопривредног оруђа; под овим одељењем има да буде и цела индустрија пољопривредних машина, справа и алата у земљи; ово је у исто време и *Одељење за општу пољопривредну индустрију*: силоси, слагалишта за све врсте хране, млинови, фабрике свих врста конзерва хране, људске и сточне, фабрике шећера, фабрике и радионице свих врста биљног уља за исхрану, фабрике разних врста теста (макароне, таране, резанца), фабрике вештачког гнојива, солане и томе сл.;

ж) Одељење за пољопривредну радну снагу (евиденција и друго масе пољопривредног и сточарског дела становништва, његова привредна мобилизација у вези Закона о помоћном раду у рату или томе слично (код нас Закон о помоћној војсци); з) *Комерцијално одељење* за набавке хране у државној режији за стварање резерва хране за проучавање питања цена као и за извоз стварних вишкова хране; и *Одељење за аграрну полицију*.

Одељења под: а, б, в, г, д, е, ж, з, треба да су још, у миру, груписана у *Дирекцији исхране*, која ће припремати све око исхране војне силе и становништва, када наступи мобилно и ратно стање, а сем тога ова Дирекција треба да руководи и свима пословима око уређења питања исхране становништва уопште, у мирно доба, а нарочито да управља пословима око исхране становништва у пасивним крајевима земље, и да остварује резерве хране. На челу Дирекције исхране треба да је Први помоћник Министарства исхране (пољопривреде). Остала четири одељења треба да су потчињена Другом помоћнику Министра исхране (пољопривреде).

Код овако организованог Министарства исхране још у мирно доба, ратна исхрана нације и војне силе може потпуно да буде поверена *Дирекцији исхране*.

2) *Обласна (бановинска) пољопривредна и сточарска одељења*

Као извршни органи Министарства исхране (пољопривреде) ова одељења имају бити организована, у многоме, слично Министарству; тако потребни су отсеци са сличним компетенцијама као они под: а., в., г., д., е., ж., з., тако, да у миру и у рату ово одељење буде способно за вођење послова исхране становништва и војне силе. Обласним (бановинским) одељењима за исхрану стоје на расположењу све стручне организације, пољопривредне, сточарске, задругарске, индустријске и занатске, које имају ма каквог додира са питањима из надлежности ресора исхране.

Тако организована ова одељења биће у стању да проводе и остварују све планове и идеје свога Министарства; она ће моћи ефикасно да утичу на појачању производње снаге пољопривредних и сточарских маса народних; оваква ће одељења бити у стању да дају компетентна мишљења и корисне сугестије

за унапређивање пољопривреде и сточарства својег подручја. На овим средиштима лежи обавеза и дужност контролисања и потпомагања извршења планова и наређења Министарства исхране (пољопривреде) а нарочито за остварење резерва хране у држави и свега у вези са исхраном становништва и стоке у својој области (бановини).

3) Среске пољопривредне организације и стручњаци

Ове су организације спроводници планова, налога и захтева обласних (бановинских) управа у правцу према општинама. Ове су у стању да воде тачну евиденцију целокупне радне снаге својег подручја и да спроводе организацију ове за циљеве одбранбене и ратне пољопривредне сврхе. Оне су у стању, и дужне су, чинити благовремене предлоге и преставке ради појачавања и поправљања пољопривредних и сточарских прилика и производње у своме подручју. Ове среске организације (референти пољопривреде и ветерине) контролишу и потпомажу општинске управе своје надлежности, у стварању и одржавању самоуправних и домаћинских резерва хране; чувају и обезбеђују све резерве хране на своме подручју. Срески пољопривредни и ветеринарски референти дужни су већи део времена проводити по општинама међу пољопривредницима; они су дужни у свако доба знати бројно и квалитативно стање хране, стоке и средстава свога подручја. Број помоћног особља ових референата мора бити довољан према приликама сваког среза, понаособ.

4) Општинске управе

Потпуна самоуправна способност општина мора се огледати, нарочито, у ваљаној организацији способности пољопривреде и сточарске производње општинског подручја. Ово се постиже тесном сарадњом општинских са среским управама, с једне стране, и, са сваким домаћинством дотичне општине, — с друге стране. Општине морају од срезова добијати стручна упутства, савете, а надзор над вршењем дужности има да оградњу поуздан рад општинског апарата. Општине имају право, и дужне су, да од својих претпостављених власти траже помоћ у приликама, када властитим средствима и снагом нису у стању да постигну резултате, које треба да имају. С друге стране,

општинске су власти дужне спроводити све планове среских власти, са којима оне и сарађују при изради ових планова. Општинске ће власти водити тачну евиденцију радне снаге, жетвених приноса, и давати податке надлежним вишим властима; општинске ће власти чувати храну свога подручја, од злоупотребе и нехатног уништења и квара; нарочито старање оне улажу за стварање самоуправних и домаћинских резерва хране и савесно проучавају и предузимају све мере ради унапређења пољопривредне и сточарске производње свога подручја и обезбеђују исхрану својих сиромашних грађана.

Да би општинска власт била у стању да одговара свима овим многобројним задацима, које им поставља, поред осталих, још и Министарство исхране (пољопривреде) — оне морају бити темељно организоване и састављене од стручног, вредног, марљивог и преданог особља: деловође и поједини одборници, или референти, у општинским управама, нарочито у пољопривредно производним крајевима, треба да су са довољним школским, стручним, квалификацијама, најбоље са факултетском спремом. Ово је могуће у данашње доба хиперпродукције школоване интелигенције, која иначе нема запослења. Јер, општина је данас темељ самоуправне, народне, моћи. Законске одредбе о самоуправама биће остварене корисно по народ, само ако буде било способних органа — људи — за спровођење стварне и корисне самоуправе.

5) Приватне пољопривредне и сточарске организације.

Завршетак организације ресора исхране чине све оне приватне пољопривредне, воћарске, сточарске, живинарске, рибарске, пчеларске и т.сл. организације у земљи, које раде било из властите иницијативе, или уз подршку државе или самоуправа. Све ове организације могу бити врло корисни сарадници, на свима пољима њихове стручне делатности, те као такве треба да послуже важном питању исхране нације и државне војне силе. Нарочито ће корисно служити пољопривредно и сточарско задругарство, било као непосредни органи својих општинских власти, ако њихова надлежност не изилази из оквира дотичне општине, или пак, као срески или бановински органи, па и, непосредни органи Министарства исхране (пољопривреде). Зато је потребна благовремена оријентација ових

организација односно њихових ратних улога, те да би се и њихова организација и рад у мирно доба, подесили у духу ратних потреба.

Старање о одржавању и о развијању ове корисне приватне иницијативе у земљи, задатак је Министарства исхране (пољопривреде). Јер, што је ова иницијатива јача, утолико је више олакшан рад Министарства исхране и његових службених органа а то је од опште државне, користи.

*

Задржао сам се оволико на ресору исхране јер сматрам да је овај ресор тај темељ на коме почива благостање држава аграрне структуре, каква је и наша Краљевина. Без ваљане пољопривредне просвећености целокупне земљорадничке народне масе и без добре организације целокупног апарата, пољопривредног ресора, почињући са министарством па закључно са приватним домаћинствима — не може бити успеха у раду овог ресора, не може бити обезбеђена исхрана нације; одржање државе и народа, на случај наступања тешких искушења: неродних година, елементарних катастрофа или рата — доводи се у питање. Без хране — нема опстанка ни физичког а тим мање високог моралног расположења, које је темељ среће и благостања у земљи. Све су револуције имале у глади најагилнијег потстрекача. *Јер, глад је ипак ојак савешник. Ономогућији ово зло, обезбедији своју државу и народ до искушења и последица глади, како у миру а тим више у рату — то је задатак, од првокласног значаја, — Министарства исхране — пољопривреде.*

V — МИНИСТАРСТВО ИНДУСТРИЈЕ И ЗАНАТСТВА

1) *Обзиром на његову ратну снабдевачку улогу, задатак је овог Министарства у мирно доба:*

Развијање домаће индустрије и занатства за потребе државне одбране.

Ово се развијање има водити по следећим начелима:

1) Сва индустрија и занатство, из надлежности Министарства индустрије, стоји у трајној евиденцији и под контролом овог Министарства.

2) Министарство индустрије дужно је, при спровођењу индустријске политике у мирно доба водити рачуна, да се развијањем земаљске индустрије и занатства врши ради што јаче усавршавања и употпуњавања домаће индустрије и занатства

за потребе државне одбране. У томе циљу мора бити израђен план у пуној слаганости и споразуму са Министарством рата.

3) Домаћа индустрија и занатство имају бити, првенствено власништво домаћих људи и националног капитала. Ово важи, у првом реду, за фабрике, предузећа и радионице, које су од великог значаја по интерес државне одбране. Ова предузећа означаје Министарство рата. Оне, пак, од ових фабрика, које би се затекле у власништву претежно страног капитала и страних лица, имају се национализирати, то јест, преузети у власништво националног капитала и национално поузданих људи. Ова се национализација индустрије и занатства од великог значаја по државну одбрану мора спроводити по нарочитом плану, који има да изради Министарство индустрије и занатства у споразуму и сарадњи са министарствима: финансија, рата, шума и рудника, правде и унутрашњих послова. Исто тако, не сме се дозволити да ма које домаће предузеће пређе у руке непоузданих лица или нежељеног страног капитала.

4) Домаћа индустрија и занатство морају се служити, првенствено, домаћим производима: горивом и енергијом за погонску снагу, као и материјалом потребним за прераду, сировина (рудама, металом, дрвеном и осталом грађом). Само ако ових средстава неби било у земљи, или ако би трошење ових средстава било ограничено ради што веће штедње, или у интересу прикупљања јачих резерва сировина и другог потрошног материјала, може се дозволити увоз ових потреба из иностранства, и то, у сагласности са министарствима: рата, финансија, иностраних послова и трговине.

О благовременом развијању домаће производње сировина и осталих средстава за индустријске и занатске потребе, имају се старати министарства: индустрије и занатства, трговине, пољопривреде, шума и рудника, финансија и саобраћаја, увек у сагласности и сарадњи са Министарством рата.

5) Производи домаће индустрије и занатства морају имати обезбеђену прођу на домаћим тржиштима и за подмирење домаћих потреба: војне силе, државних, самоуправних и осталих јавних установа, као и за целокупно домаће становништво. Томе циљу имају да служе царинске и превозне тарифе. Ово ће се поузданије постићи ако буде постојао нарочити Закон о заштити домаће индустрије и занатства од важности по државну одбрану. Сличан Закон у Енглеској (од 1921 године) омогућио

је овој либералистичкој држави, да створи своју властиту индустрију оптичких справа и хемиску индустрију, у чему је она оскудевала.

6) У домаћој индустрији и занатству има да буде запослено домаће особље, тј. своји држављани, и то, како као руковође предузећа (управно особље) а тако исто и као квалификовано и неквалификовано радно особље. Ови услови имају бити увек предвиђени при давању дозвола и концесија за подизање и за рад предузећа. Не може се и не сме се трпети да страни држављани воде важна предузећа и у њима раде, када постоје властити држављани, стручна лица, односно раденици. У овоме погледу има се поступати врло стрго и енергично.

7) У вези са министарствима социјалне политике и унутрашњих послова Министарство индустрије и занатства дужно је водити тачну евиденцију и контролу над особљем, које је запослено у индустриским предузећима његове надлежности.

8) Фабрике и радионице од већег значаја по интересе државне одбране, не смеју се подизати ни развијати у пограничним областима, већ само у унутрашњости државе. Унутрашњу просторију за подизање и развијање ове индустрије и занатства одређује Министарство рата.

Оне, пак, фабрике, предузећа, од знатне важности по интересе државне одбране, а које се већ налазе у близини државне границе, — имају се поступно, по плану, пресељавати у унутрашњост државе. Овај план дужно је израдити Министарство индустрије у споразуму са министарствима: рата, финансија и унутрашњих послова. Извршењем овог премештања руководи Министарство индустрије и занатства.

9) *Министарство индустрије и занатства* дужно је заштићавати и помагати остварење изума (патента) од значаја по државну одбрану, ради чега ће стајати у тесној вези за Министарством рата.

10) Остваривање национализације и премештања индустрије, значајне по државну одбрану потпомагаће Министарство финансија преко Привилеговане индустриске банке.

2. — *Распоред индустријских и занатских предузећа по мирно-дојским и рајним надлежностима појединих министарстава снабдевања*

Министарства снабдевања, у државама у којима постоје као таква, имају у својим индустријама и занатству своја главна

средства за производњу потреба снабдевања, свако по својој грани надлежности. Сва предузећа: индустриска, занатска, транспортна, као и установе саобраћајне, здравствене и ostale, махом су, распоређени, у миру, по надлежностима појединих министарстава, и то, према пророди производње ових предузећа као и према стручности радног особља. То је мирнодопска индустриска и занатска надлежност. Сва министарства којима је у мирнодопску надлежност додељена индустрија и занатство од значаја по земаљску одбрану, старају се о додељеној им индустрији и занатству, воде евиденцију свих својих предузећа, целокупне радне снаге која је запослена у овим предузећима, старају се о подизању нових предузећа своје надлежности и о развијању и усавршавању постојећих предузећа, с тим, да приватна предузећа, која су од нарочитог значаја по државну одбрану, буду у власништву исправних и потпуно поузданих држављана: да радна снага у свима предузећима буде од држављана своје земље и да се ова радна снага стручно усавршава те да потпуно одговара савременим захтевима свога позива.

Ратну индустриску надлежност чини примена (коришћење) свих оних индустријских предузећа, која имају задатак да, са огласом државне мобилизације, производе потребе или да врше радове, послове, за потребе: војне силе, за државне и самоуправне установе као и за целокупно становништво, све ово по плановима, наређењима и старањем дотичних министарстава ратног снабдевања, у чију се ратну надлежност ова предузећа додељена.

На тај начин, у извесним државама, где организација индустрије и занатства није потпуно подешена за ратне прилике, над индустријом (и занатством) постоје, стварно, две надлежности: мирнодопска — редовна и ратна. У овим државама постоји читав низ министарстава снабдевања. Наступањем мобилног стања целокупна државна управа, цео њезин апарат, предузима улогу ратног снабдевања, како војне силе, тако и свега становништва као и државних, самоуправних и приватних јавних усанова у држави. Ово ратно снабдевање мора бити организовано по плану, који има бити, у сваком министарству снабдевања, израђен још у току мирнога доба. На тај начин у тако организованим индустријама, које у миру потпадају под једним министарством а за ратну производњу потпадају под друго министарство, — са наступањем државне мобилизације мора да наступи померање из мирнодопске у ратну надлежност ресора;

ово померање мора бити, у миру, добро припремљено, да би се могло, са наступањем мобилизације, брзо и у реду да изврши и да ратна производња отпочне по предвиђеном плану.

Тако, има случајева да су, на пр.: фабрике шећера, соли и квасца у мирнодопској надлежности Министарства финансија, због тога што производи ових фабрика потпадају под трошаринске прописе. Међутим, ови су артикли, као саставни део исхране, у ратној надлежности Министарства исхране. Или, извесна индустриска предузећа тешке индустрије (метала) потпадају у мирно доба, Министарству индустрије, док је претежно већи део, државне тешке индустрије под надлежношћу Министарства шума и рудника; млинови, фабрике теста и свих врста конзерва као и кланице потпадају под Министарство индустрије, међутим ратна им је производња за исхрану; рибарство на мору, на пр., потпада у миру, под Министарство саобраћаја док, по својој природи, целокупно рибарство, на мору и у слатким водама, као саставни део апарата исхране, заједно са свом рибарском индустријом — мора потпадати под Министарство исхране.

Јасно је, да са становишта ратног снабдевања, мирнодопска надлежност појединих индустрија треба, још у редовном времену (миру) да је подударна са ратном надлежношћу снабдевања. Само ће тако бити потпуно обезбеђен континуитет и интензивност стварања и ваљаност припремања за ратну производњу. Фискални и други обзири могу бити задовољени контролом Министарства финансија над произведеним потребама (со, шећер, квасац и т. сл.) док сама производња треба да је још у миру, у власти оног ресора, који по својој природи пословања, спада у ратне снабдевачке органе за дотичну врсту производа, у овом случају, ресор исхране.

3. — Улога државних индустријских предузећа при мобилизацији осталих недржавних предузећа исте врсте, или сличне производње

Оне врсте индустрије, које су од прворедне важности по државну одбрану, потребно је да буду у власти државе, и то, или потпуно или са претежним државним уделовањем и утицањем. Ово је потребно како из разлога да ове важне по државну одбрану установе буду, у свако доба, способне за улоге ратног снабдевања, а тако исто, и са гледишта одржавања у тајности

производње дотичних предмета за војну силу и за државну одбрану у опште. Ова врста индустријских предузећа мора бити, још у миру, додељена у ратне надлежности појединих ресора ратне снабдевачке надлежности, у смислу напред изложених потреба. Ова државна предузећа имаће, при мобилизацији државе, улогу мобилизатора осталих, недржавних, предузећа истих или сличних врста индустрије. Ради овога сва споменута државна предузећа дужна се, да, још у доба мира, припреме све потребне мере и средства као и нарочито особље за ваљану припрему мобилизације предузећа, која су им додељења да их мобилишу.

4. — *Мобилизацијске мере из надлежности Министарства индустрије и занатства*

За индустријска и занатска предузећа, која по плану државне мобилизације припадају ратној надлежности овог Министарства, — исто је дужно благовремено, још у миру, предвидети: а) опште мобилизацијске мере; б) скупне припреме за мобилизацију индустрије своје надлежности за ратну производњу; в) прописати припреме за мобилизацију појединих индустријских и занатских предузећа (ратна улога предузећа и његов ратни задатак за производњу, техничке припреме, попуњавање радном снагом, мере безбедности, и финансирање предузећа за ратну производњу); г) прописати потребно у сврху реквизирања појединих приватних предузећа за потребе ратне производње; д) све што је код Министарства рата речено о индустријским осматрачима и о ратним индустријским комесарима, као органима државне контроле над индустријом која је предвиђена за ратну производњу, — важи и за надлежност министарства индустрије и занатства. Апарат индустријских осматрача има бити, у мирно доба, организован од државних стручњака, њима имају бити дати тачни задаци и упути за вршења надзора над техничком и мобилизацијском припремом поверених им предузећа. Ратни комесари могу бити предвиђени и из реда индустријских осматрача, и то, лица несумњиво исправна, стручна и чврсте руке.

VI — МИНИСТАРСТВО ТРГОВИНЕ

Министарство трговине у вези државне мобилизације, као министарство снабдевања, има у миру ове главне дужности:

1) Да тако управља трговином, унутрашњом и спољном, како ће интереси државе и земаљске — народне — привреде и одбране бити што боље обезбеђени.

2) Да припрема и издаје потребне законодавне одредбе за унапређење трговина,

3) Да прикупља податке и да врши прорачуне, количина предмета, потреба и средстава из своје ратне надлежности, а које су потребе и средства нужна војној сили и осталим министарствима ратног снабдевања, у току рата, при том имају се нарочито водити у тачној евиденцији потребе и средства: која ће се у земљи набављати као и она која ће се морати набављати из иностранства, због тога што их нема у земљи.

4) Да погодном царинском политиком и другим мерама заштићује домаћу индустрију, а нарочито, ону, која је потребна за државну одбрану.

5) Да прати развој трговине на страним тржиштима и да благовремено обавештава домаће извознике: да спољну трговину, у споразуму са министарствима: иностраних послова, рата и финансија, упућује правцима, који су повољни по државу и по народну привреду и одбрану при том, спољна се трговина има развијати што више са пријатељским државама.

6) Да се инострана тржишта проучавају, као и путеви к њима, у циљу, набављања на овим тржиштима потреба и средстава за војну силу као и за снабдевачке сврхе осталих министарстава снабдевања и за становништво.

7) Да се још у миру изврше све припреме за обављање ратне спољне трговине, у коме циљу имају бити израђени посебни, подробни, планови: ратног увоза, ратног извоза, финансирање ратне спољне трговине, све ово у вези са осталим заинтересованим министарствима.

8) Да припрема сва потребна наређења, која се имају издати кад наступи потреба, а тичу се: забране извоза, одређивање чврстих цена, овлашћења за вођење трговине (унутрашње и спољне), за борбу против спекулације у трговини и т.сл.

9) Води рачуна да се у времену политичких затезања и у предвиђању ратних заплета, трговина не ангажује са државама, које могу постати непријатељ, већ да се изврши преоријентација спољне трговине, правцима и циљевима, који морају бити благовремено проучени и припремљени.

10) У сарадњи са осталим министарствима снабдевања проучавају се могућности и начини за вођење успешне ратне спољне трговине у интересу државне одбране. За вођење ратне спољне трговине мора постојати, још у миру, организован апарат, који се брзо може развити, са наступањем ратног стања, у Дирекцију спољне трговине.

11) Организација унутрашње трговине има се подесити за лак прелаз на ратну унутрашњу трговину, у циљу што правилније размене добара и добављања намирница у земљи за потребе војне силе као и за остала министарства ратног снабдевања, и, за целокупно становништво. Према томе унутрашња трговина, са наступањем рата, има се водити, углавном, као и у редовном стању, те да се неби дошло до потреса и трвења. Ипак, свака влада има право да под ратним приликама, изузме из слободне трговачке размене — поједине врсте потреба, намирница и средстава и да их подвргне под нарочити ратни трговачки режим.

Дужност је Министарства трговине, да још у мирно доба проучава и уређује сва питања унутрашње трговине, закључно са питањима: а) контроле и уређења цена у целој унутрашњој трговини; б) ограничење трговачке добити, како са прекомерним зарадама неби, нарочито у рату, дошло до неморалног богаћења због чега би трпео морал нације; в) сузбијање спекулације и саботаже у трговини. Напоредо са овим Министарство трговине дужно је извршити све припреме за доношење потребних прописа, одлука и наређења и за ефикасно спровођење истих.

VII — МИНИСТАРСТВО ШУМА И РУДНИКА

Уколико и где су спојени ресори: шумски са рударским у једном министарству, дужности су овог Министарства, у односу на припремању своје снабдевачке улоге у доба рата:

І Ш У М А Р С Т В О

А. — Развијање домаћег шумарства и шумске индустрије и радности у духу начела одбранбене привреде, и то:

1) Целокупна шумска политика има се водити у складу са интересима народног и државног газдинства, то јест: да се шуме, као опште народно благо и неопходна потреба народне привреде подижу, трајно одржавају у добром стању и да се

унапређују. У томе погледу мора постојати одговарајуће законодавство за заштиту и унапређење шума; никакви се уступци и измене не смеју чинити на рачун опстанка шума.

2) Да шумарство руководи стручно, спремно, национално поуздано и потпуно исправно особље.

3) Искоришћавање шума мора се вршити рационално, по најновијим методама науке и индустриске праксе, како би се вредношћу дрвета и производа модерне шумске привреде уздигло опште благостање земље.

4) Рационалним коришћењем шума имају се створити сва потребна средства државној одбрани, за израду ратних потреба (експлозива и т. сл.);

5) Рационалном експлоатацијом шума и погодним размештајем (распоредом) индустријских предузећа за прераду дрвета (пилана, фабрика целулозе и прерађевина од ове), има се обезбедити да се наглом сечом, у појединим крајевима, не би сатрле шуме. Нарочита се пажња има обратити да се старе индустрије/на бази дестилације дрвета — замене одговарајућим савременим индустријама за прераду каменог угља и лигнита, који треба да замени дрво, у интересу поштеђивања шумске вегетације, тако потребне са здравственог и привредног становишта савременог живота.

6) Пошумљавање оголелих и кршевитих крајева у држави, као и оних шумских комплекса, који се већ експлоатишу, у циљу обнављања и појачавања шумске културе — има бити једна од првих дужности Министарства шума.

7) Нарочита се пажња има посветити пошумљавању оних просторија, које је потребно државној одбрани, на што ће Министарство рата указивати а Министарство шума дужно је неодложно оставарити ове захтеве. У овоме смислу мора постојати план рада, који се има изградити, споразумно, старањем обадва заинтерсована министарства.

8) Нарочита се пажња има посветити да се у земаљским шумама обезбеди култура потребних количина техничког и другог специјалног дрвета које су врсте потребне државној одбрани за потребе војне силе (орахово дрво — за кундаке; тако звано резонац-дрво за ваздухопловне индустрије, јасеново и друго дрво за израду кола и т. слично). Ове врсте и количине дрвета за ратне потребе означиле Министарство рата.

Исто тако има се развијати и одржавати смоларска индустрија — ради добијања, од четинара, калофониума, терпетинског уља и других смоларских продуката за индустрију оружну и за муницију.

9) Чврстим надзором, контролом и чувањем шума, морају се ове заштитити од злонамерног или нехатног паљења и уништавања, као и од елементарних непогода и од штеточина. Ради тога, поред јаке чуварске службе, имају се примењивати и одржавати сва средства модерне организације и технике за отклањање опасности, односно за брзо спасавање од пожара или других врста уништавања шума.

10) Експлоатација шума не сме се дозвољавати лицима, која су непоуздана по државу.

11) Страни капитал за експлоатацију шума и за даљу производњу од дрвета у сваком поједином предузећу, не сме бити већи од 49%. Држава, односно самоуправа, односно приватни власници шума, морају бити заступљени у свеколикој индустрији шумској, односно, дрвеној. Оваку политику шумске, дрвене, индустрије дужно је спроводити Министарство шума трајно и неодступно.

12) Министарство шума дужно је имати тачне катастарске податке о свима шумама у држави, ма чијој сопствености оне припадале. Само тако ће ово Министарство моћи да располаже могућношћу да врши прорачуне количина и врста предмета и средстава свога ресора за снабдевање, у миру и у рату, војне силе као и осталих потрошача у држави. У вези овога Министарство шума, имаће план за набавке из иностранства потребних количина производа своје надлежности, на случај да их у држави нема.

13) Трајно старање има да посвети Министарство шума, још у мирно доба, начинима снабдевања већих насељених места и индустријских средишта у држави, дрвом: за огрев и за грађевинске потребе. У ову сврху Министарство ће, за ратно снабдевање, располагати како државним, тако и самоуправним и појединачним приватним шумским добрима. Не сме се дозволити шпекулисање и поскупљивање дрва за унутрашње потребе у држави; у томе ће погледу Министарство шума сарађивати са министарствима: трговине, саобраћаја, финансија, рата и унутрашњих послова, у дух начела под тачком 11 начела за Министарство трговине.

14) Интерес штетдње шума, како у миру тако и за време рата, налаже: да се дрво за огрев све више замењује угљем кога у земљи има, свуда у много већим количинама, но што има шума. Ово се питање има брзо и рационално одлучити, уколико није већ решено. Јер оно је у вези са начелом из тачке 5 ових начела.

15) Министарство шума и рудника, у духу одредбе под тачком 3. код Министарства трговине, сарађиваће са Министарством трговине при изради плана за извоз и увоз производа шумске привреде и индустрије.

Б. Радови на припремама мобилизације ресора шума

1. — Опште мере

У ове дужности спада:

1) Трајно одржавање тесне везе и лојална сарадња са Министарством рата по свима питањима мобилизационих припрема шумског ресора.

2) Трајна тачна евиденција:

а) Свих предузећа за експлоатацију шума и за прераду производа од дрвета, са свима потребним подацима.

б) Свих комуникационих средстава из надлежности шумског ресора: шумске железнице, сувоземни и водени путеви, са свима потребним подацима.

в) Обезбеђење брзог преласка у мобилно стање свих предузећа шумског ресора, која су узета у обзир за ратну производњу. Ово ће се постићи држањем у исправности и потпуности машинског парка и других техничких инсталација као и прописаних ратних стокова сировина и прерађевина, погонске енергије и материјала и свих осталих средстава за ратну производњу. У томе циљу имају да послуже и контролни органи, индустријски осматрачи. Исто тако имају бити предвиђени и ратни комесари, у смислу како је то изложено у одредбама за Министарство рата и за Министарство индустрије.

г) Питање радног особља за сва предузећа ресора шума, а која су планом узета за ратну производњу, има бити благовремено решено, још у миру, при томе се налаже најшира замена обвезника војне силе — који имају ићи под заставу — — погодним особљем изван војне обавезе. Ово ће се питање решавати наслоном на законске одредбе о општој обавези рада у рату (и у миру) (тј. код нас у вези Закона о помоћној војсци).

2. — *Скућне мере*

За припрему мобилизације индустрије шумског ресора

Овде спадају радови:

а) Стварање тачне евиденције свих потреба — шумских производа — којима је ресор шума дужан да у рату снабдева: војну силу, остале државне, самоуправне и јавне установе као и народну привреду и све становништво.

б) Израда плана ратне експлоатације шума — на основи закључака из предње тачке.

в) Констатација вишкова, односно недостатака, појединих врста ратне производње.

г) Израда општег плана ратне производње индустрије и занатства ресора шума.

д) Израда плана за мобилизацију комуникациских средстава свог ресора.

ђ) Израда прорачуна радног особља за ратну експлоатацију шума и за рад потребних предузећа шумске индустрије и занатства. Увези овога израда организације радничких јединица (и то од обвезника помоћне војске, у близини дотичних шумских индустрија). Ово је у вези са законским одредбама о општој обавези рада за потребе државне одбране.

е) Израда плана финансирања шумске индустрије и занатства, ратне надлежности ресора шума.

ж) Да руководи припремним радовима за мобилизацију појединих предузећа шумског ресора; да контролише ове радове. У овоме ће наћи примену индустријски осматрачи из ресора шума, у смислу како је о овим осматрачима већ говорено код Министарства рата и Министарства индустрије.

3. — *Припреме за мобилизацију појединих предузећа из шумске рајне надлежности*

У ове мере долазе сви радови и послови око: одређивања улоге и задатка сваког појединог предузећа ресора шума, израда плана и програма за прелаз из мирнодопског у ратно пословање; припреме за предају приватних предузећа органима државне власти (ресора шума) на случај предузимања реквизиције предузећа, итд.; техничка припрема за ратну производњу појединог предузећа ресора шума; финансирање сваког појединог предузећа и обезбеђење радном снагом сваког предузећа.

И Р У Д А Р С Т В О

Рударски је ресор темељ целокупне индустрије, јер рударски производи: угаљ са његовим главним дериватима (кокс, бензин, толуол, бензол, тер, амон-сулфат) чине основу целокупне индустрије која почива на бази калоричног погона као и моторизације и авиације. Руде: гвожђе, бабра, злата, олова, цинка, мангана, хрома као и боксита — основна су средства данашње тешке и металске индустрије а у вези са овом — ове руде чине темељ целокупне, остале, индустрије, саобраћаја, целе народне привреде, наоружања и опреме војне силе.

Према томе, ресор рударски, заједно са шумским ресором, спада у најтешњи круг државне управе за потребе земаљске одбране.

Задатак је рударског ресора:

А. Развијање домаћег рударства и рударске индустрије.

Ово се развијање рударства има вршити по следећим начелима:

1. *Рудна богатства једне земље* — то је благо целе државе а како је ово богатство уопште, на кугли земаљској, ограничено, и већ постоје читаве државе и крајеви света које су, било по геолошком и минеролошком створу свога тла — сиромашне у рудама, или су већ индустријом, досадашњом експлоатацијом у велико исцрпљени, то се свакој разумној државној управи у данашње доба, налаже: велика обазривост и разумна штедња својих рудних богатстава, у циљу што дужег одржања ових резерва за властите потребе, са прорачуном за неколико столећа у напред. Овако раде све савремене државне управе: штедећи своје резерве руда за крајње потребе савременог рата а увозећи са стране, из колонија и других држава, које се не руководе овим разумним начелом. Такво поступање видимо у Немачкој, у Мађарској и Румунији; исто је таква тактика привредног рударства и у Италији, која је, већ и по природи, сиромашна у рудама.

2. *Рударска се полишика*, у савременој држави у којој влада поуздање у свој опстанак мора водити тако, да буду заступљени само интереси државне одбране и народне привреде. Не сме се, ради извесних привремених користи по државу; пренебрећи принцип разумне експлоатације рудних богатстава,

криминал је допуштати лично коришћење и богаћење појединаца — посредника и експлоататора — па ма ко они били — на рачун исцрпљивања општег народног блага — рударског богатства, које припада најпре народу настањеном на дотичном земљишту, па тек потом држави, која може бити и привременог трајања (како то показују примери посрнуле Турске царевине, као и несталих држава: Аустро-Угарске, Абисиније, Албаније, Чехословачке).

Под утицањем овога становишта, у савременој држави, у којој влада уверење о поузданом властитом опстанку, има се развијати рударска индустрија, и, у вези ње — топионичка индустрија, као нераздвајни саставни део рударства, и то, обзиром на садашње опште политичке прилике, у Европи, најпре са гледишта интереса државне одбране, а овај је интерес, у исто време напоредан и са интересима народне привреде.

3. *Обзир безбедности* просторије рударске индустрије, у рационалној рударској политици савремене државе долази до остварења у ограниченом облику, јер су рудници везани за место свога постојања, па се овде може говорити само о постављању топионичке индустрије у зони сигурности, док се рудници имају експлоатисати где су. При том треба да важи начело: да се сви рудници који се налазе у близини граница државе које границе могу бити лако угрожене — експлоатишу бржим темпом, док рудници у средишту државе треба да чине државне резерве руднога богатства; њих треба чувати за употребу на случај рата или онда када рудници у приграничним просторијама буду били исцрпљени.

4. *Улога страног капитала* у рударству треба да буде таква: да овај капитал не добије концесионарска права која ће га учинити безобзирним експлоататором рудног блага. То ће бити, ако држава увек буде уделовала својим капиталом поред страног, и то са најмање 51%. На тај начин држава ће бити стварно власник, га ће и добит делити са страним капиталом у рационалној, надмоћној, размери.

Сем тога, држава ће, у сваком таквом случају, бити регулатор како цена, — тако и потрошње рудног блага, те не може доћи до тога, да се важне металне руде безобзирном експлоатацијом странаца, брзо исцрпу и да држава, на тај начин, буде тако рећи, опљачкана. Ово важи нарочито за мање државе које располажу извесним важним рудама: бакра,

злата, олова, цинка, антимона, гвожђа, хрома, сребра, магнезиума и боксита. У противном држава која овом питању не поклања пажњу у овом смислу, ризикује да брзо буде исцрпљена од стране страног капитала и да брзо осиромаше у рудном богатству, што ће, нарочито државама које су иначе, трговачки и финансиски слабе, или зависне, донети брз пад у економску зависност, што значи: економска и политичка немоћ и ропство.

Претставници противног становишта обично наводе: да је улога страног капитала у рударству финансиски слабијих држава права благодет, те га треба пуштати неограничено, јер, овај капитал омогућава развој рударске и сродне овој индустрији (топиоништво, ваљаништво и т. сл.). Ово могу да тврде само агенти страног капитала, који од своје агентуре имају личне користи. Овакви су агенти немогући у државама, где опште државно и народно добро стоји изнад личних интереса појединаца, агената и пионира страног капитала, ма какви они били „стручњаци“. Са оваквим „стручњацима“ треба, нарочито, да рачуна савремено законодавство за заштиту одбранбене привреде и државе, уопште.

5) Сви се изложени принципи морају садржати у *рударском законодавству* савремене државе, чија управа гледа на опстанак своје државе као на своје битно право и која верује у опстанак домовине.

Савремено рударско законодавство, у држави, која располаже извесним рудним богатствима, мора бити засновано на изложеним начелима. У противном, отвара се пространа могућност корупцији и аморалном исцрпљавању државе, што је, по савременим схватањима о држави — злочин издајства према властитој држави.

6) Истраживање нових рудишта има се вршити, најпре и нарочито, у средишњој просторији државе и оних врста руда, које су од значаја за развој рударске топионичке индустрије, обзиром на интересе државне одбране. Ово је једна од основних дужности Министарства руда.

7) Прикупљање података и прорачунавање количина сировина и средстава из надлежности рударског ресора, и то, поглавито, за потребе државне одбране. При томе се мора доћи до поузданих закључака: које ће се сировине, по врстама и у којим

количинама морати, за ратне потребе, набављати из иностранства, зато што их у држави има у недовољним количинама, или их у опште нема. Овакве рударске сировине и средства дају се благовремено стокирати у потребним количинама и на местима у зони сигурности, ако се може предвидети да ће земље из којих ове сировине треба добавити, моћи бити у реду непријатељских држава, на случај ратног заплета.

8) У земљама, у којима су извесне руде, или угаљ, знатно распрострањене, мора се вршити реорганизација дотичних рудника у односу на топионичку индустрију, односно на потрошачка средишта (за угаљ). Ово с тога, да би се још у миру уредила правилна потрошња руда и угља, те да би се постигла жељена економија у превозењу и у транспортним средствима, што ће нарочито у рату, бити од велике важности.

9) Министарство рудника још у миру, сарађује са Министарством трговине при изради плана ратног увоза, односно извоза рударских и топионичких производа.

Све што је код министарства: рата, индустрије и ресора шума, речено о распоређивању индустријских предузећа по мирнодопским и ратним надлежностима појединих ресора, важи, углавном и за ресор руда.

Исто важи и за: улогу државних индустријских предузећа при мобилизацији осталих, недржавних, предузећа исте врсте или сличне производње, односно и за мобилизацијске мере из надлежности Министарства руда: опште, скупне и за поједина рударска и топионичка предузећа, са одговарајућим изменама, које захтева различитост ресора рудника.

VIII — МИНИСТАРСТВО САОБРАЋАЈА

У вези његове ратне снабдевачке улоге, основна је дужност овог Министарства да организује и унапређује железнички и пловни саобраћај у држави у циљу: да се обезбеди трајна и поуздана веза у унутрашњости државе као и поуздана веза са иностранством. Према оном саобраћају, који није у власти државе, — Министарство саобраћаја води надзор и старање да овај, недржавни саобраћај координира и допуњује државни саобраћај.

У вези ове основне дужности Министарство саобраћаја, у мирно доба, има ове посебне дужности:

1) У раду на развијању саобраћаја, железничког, на рекама и на мору, Министарство саобраћаја сарађује са Министарством рата, ради задовољавања услова и потреба државне одбране.

2) Води трајну, потпуну и тачну евиденцију над целокупним особљем железничке службе и пловидбе, како државне — тако и оне недржавне. У вези тога води се старање о распореду овог особља за ратне потребе.

3) Стара се да међу особљем свога ресора, државног и недржавног саобраћаја, увек влада родољубље и службена дисциплина. Најодсудније се бори против непоузданих елемената, који се не смеју трпети у саобраћају, уопште.

4) Уређује питање становања службеничких породица, обзиром на потребе ратног времена.

5) Води трајну и тачну евиденцију о целокупном железничком, возном као и о пловном парку и о рибарском бродовљу и рибарском алату и рибарском људству на мору где је Министарство саобраћаја надлежно за то:

6) Води тачну и трајну евиденцију о железничким објектима: путевима, мостовима, пропустима, тунелима, виадуктима, стражарницама и о зградама железничких станица, фабрика и радионица. Исту евиденцију води и о речном и морском саобраћају као и о пловидбама по језерима и по каналима.

7) Води старање да у држави има довољно фабрика и радионица за израду свих делова возног и пловног парка и за оправке ових паркова. Ове фабрике и радионице морају бити у зони безбедности. Ове фабрике и радионице увек морају имати резервних делова и материјала за оправке.

Стара се да сав железнички и пловни парк у држави буде, у свако доба, у потпуно исправном стању и у способности за транспортовања ратних и других потреба а нарочито војне силе.

9) Да железнички парк увек има довољан број специјалних кола (вагона): цистерни за течна горива и за мазива, за превожење меса, рибе, поврћа и т. сл.

10) Да се, у споразуму са Министарством рата, на потребним местима, држе нужне количине — резерве — угља, мазива и другог потрошног материјала и резервних делова за железничке и пловне објекте.

11) Да се у близини важних објеката: мостова, тунела, станица и пристаништа, држе у приправности и у потпуној

безбедности (под стражом), још у миру, потребан материјал и резервни делови, прагови, гвоздене и дрвене конструкције ради брзог оправљања кварова на овим објектима.

12) Служба транспортовања, железничка и на води, има бити, још у миру, тако организована и уређена да буде од користи народној привреди, и путницима и да, у исто време, буду заштићени и интереси државне одбране. У овоме се смислу има одржавати тесна сарадња са свима заинтересованим ресорима, а нарочито са Министарством рата.

13) У вези са надлежним министарством по одредбама закона о Помоћној војсци, има бити уређено питање помоћне радне снаге, као допуне стручног железничког радног особља.

14) У предвиђању политичких заплета, служба железничког и пловног парка има се тако водити, да би се у држави задржали ови паркови, и да се не пуштају преко границе. Оријентацију по овом питању Министарство саобраћаја тражиће, увек, од Министарства иностраних послова.

15) Са наступањем политичких заплета, сав покретни парк, железнички и пловни, државни и недржавни, а који се налазе по иностранству, имају се најхитније вратити у државу, заједно са својим особљем. Ако ово неби било могуће, због непријатељства извесних држава, пловни објекти имају да теже ка пријатељским или неутралним лукама. Подробности по овоме прописује Министарство саобраћаја у споразуму са министарствима: иностраних послова и рата.

16) У споразуму и у сарадњи са министарствима: трговине, индустрије као и шума и рудника има се благовремено, још у доба мира, израдити план за организацију индустријских превозења, за гориво, сировине и т.д. Исто се тако, са министарством исхране, има израдити план превозења хране за становништво, а са Министарством шума и рудника, план за превозење горива за потребе становништва у току ратнога стања. И ови планови имају бити одобрени од стране Министарства рата.

17) Према овим плановима, Министарство саобраћаја је дужно саставити своје графиконе и потребна наређења за брзо и тачно извршење на случај потребе.

18) У споразуму са надлежним ресорима имају се благовремено израдити планови за заштиту железничких и водених

(пловних) путева и објеката на овим путевима, и то, помоћу делова војне силе и техничких установа и средстава, ради обезбеђења и заштите од изненадних напада као и од рушења и кварења елементарном силом (земљотреси, поплаве, снежни наноси, бујице и т. сл.). Исто се тако обезбеђује и сарадња полициске службе за одржавање реда и сигурности саобраћаја.

19) Старање о формирању радничких одељења и одреда са техничким особљем и техничким средствима за хитне оправке оштећених делова путева, односно објеката на овима.

У вези ових припрема, у близини већих мостова и прелаза на железничким пругама, имају се благовремено извршити припреме за трансбордовање железничких возова, на случај ако би ови мостови били онеспособљени за превоз возова по њима.

20) Још у миру имају се извршити све мере, које се прописују Уредбом о заштити од напада из ваздуха а тако исто све што прописују упуту и правила за извршење ове Уредбе. Овде се разуме: а) маскирање и камуфлажа уопште; б) заштита људи (службеног особља, пратећих делова војне силе или жандармерије и путника); в) заштита железничког и пловног парка, као и г) заштита важних објеката, грађевина, на путевима (мостови, зграде, магацини, ложионице, водоцрпи итд.), — све ово против непријатељског напада и извиђања из ваздуха. Исто се тако имају предузети и све потребне ватрогасне мере за спречавање и за гашење пожара.

21) За самоодбрану железничких станица и пристаништа на воденим путевима, а где нису предвиђене нарочите војне јединице, Министарство саобраћаја је дужно постарати се да организује оружну одбрану од свога службеног особља.

22) Министарство саобраћаја дужно је израдити Правилник о употреби приватних железница и пловидбених предузећа.

23) За индустриска предузећа Министарства саобраћаја — фабрике и радионице, у смислу припрема за извршавање њихових ратних задатака — важи све што је речено у одредбама о индустрији — код Министарства индустрије.

24) У вези ових основних одредаба, начела, Министарство саобраћаја дужно је израдити све остале подробности за тачно и исправно вршење транспортне службе свог ресора, у мирно а тим више у ратно доба.

Овако благовремено припремљено, Министарство саобраћаја, даће потребну гаранцију за ваљано извршење службе транспорта, од чије ће тачности у ратно доба, у многоме, зависити и успех ратних операција војне силе, као и снабдевања и одржавања живота народне привреде и целокупног становништва у држави.

IX — МИНИСТАРСТВО СОЦИЈАЛНЕ ПОЛИТИКЕ И НАРОДНОГ ЗДРАВЉА

У рату, ово Министарство има, углавном, ове задатке:

1) Да снабдева, кога треба, људском радном снагом из своје надлежности;

2) Да врши снабдевање санитетским установама, средствима и потребама и да додељује лекарско, апотекарско и болничарско особље за одржавање здравствениости и за лечење војне силе и становништва; и

3) Да води опште социјално старање над целокупним народом.

Да би ово Министарство могло да одговори својој ратној намени, оно је дужно, у мирно доба, предузимати ове мере:

Ресор социјалне политике

РАДНА СНАГА И СОЦИЈАЛНО СТАРАЊЕ

1) Сви професионални радници, који су ослобођени од службе у војној сили, на основи одредаба Закона о Помоћној војсци, — имају бити запослени по њиховим способностима и по стручности.

2) Обезбеђење радника свих врста и категорија — на радовима, по фабрикама и радионицама за државну одбрану, са огласом државне мобилизације, — спада у основну надлежност ресора социјалне политике. Припреме по овоме питању овај ресор је дужан вршити, у мирно доба, у вези са свима заинтересованим ресорима, да би ово важно питање било решено једнообразно за све радништво у држави.

3) Трајно вођење тачне евиденције над радним особљем: санитетским, по лечилиштима, бањама, купалиштима, санаторијумима и здравственим станицама, апотекарским као и оним по фабрикама, радионицама, заводима и слагалиштима лекова,

санитетског материјала и протеза. За све ово особље, уколико оно није узето у распореде за војну силу, ресор социјалне политике врши ратне распореде.

Исто тако овај ресор води тачну евиденцију и врши ратне распореде за све професионално радно особље, изван војне обавезе, разних заната и занимања, а које радно особље није у надлежности других министарстава снабдевања; овде спадају: кројачи, обућари, опанчари, кожари, котлари, казанције, часовничари, бачвари, димничари, особље угоститељских радњи, кафана, гостионица, ресторана, кујни, кућне послуге, радног особља по радњама за конфекциону робу, по заводима и радионицама за прање рубља и чишћење одела, берберско-фризерско и т. сл. Све ово особље, уколико није узето и пописано за ратне распореде у војној сили, мора имати свој ратни раднички распоред, било као допуна радне снаге по установама војне силе, или пак, у саставу државних, бановинских, среских, самоуправних и приватних здравствених, хуманих и патриотских организација и установа у држави, која ће током рата, радити на збрињавању, лечењу и неговању болесника, рањеника, избеглица и т. слично. Ово особље, може, једним делом, и са наступањем државне мобилизације, остати на својим пословима и у местима, где ради и у морно доба, док неби настала потреба да се упућује за прече и важније послове и распореде. Све одредбе Закона о Помоћној војсци важе и за радно особље које је овде наведено.

4) Министарство социјалне политике дужно је предвидети улоге радничких комора, берза рада и уреда за осигурање радника — у ратно доба.

5) Један од основних задатака Министарства социјалног старања, у мирно доба, јесте: старање да се све ово становништво у држави уредно храни. Ово старање остаје и у време рата. Како ово питање засеца у ресор Министарства исхране, то је потребна узајамна сарадња ова два министарства.

6) Исто је тако важно, да ресор социјалне политике благовремено разради питања запослења радника у вези са демобилизацијом државе, како неби дошло до тешке незапослености индустријских и других радника. Воо се важно питање има темељно, и са могућом подробношћу, обрадити у споразуму свих министарстава снабдевања, чији радници долазе у обзир.

Ресор народног здравља

Старање о народном здрављу један је од основа целокупне државне политике и спада у дужност Министарства народног здравља. Ово се старање мора водити непрекидно: у миру као и у рату. Јер, *без здравог народа — нема државе.*

У низу мера старања о народном здрављу, као најважније спадају:

1) *Мере за сузбијање појава људских зараза.* Овде спадају: мере за давање хитне и бесплатне помоћи за имунизацију (пелцовање, цеписа) широких маса становништва — народа — против заразних болести; борба против маларије; асанација вода за пиће, кућа и насељених места и просвећивање широких народних маса у смислу правилног схватања здравствености и борбе против надрилекарства.

2) *Мере за подизање хигијенског стања у народу.* Овде спада проучавање народног живота, нарочито исхране, становања, народне патологије, смртности одојчади, мале деце и одраслих. Оздрављивање нездравих односа; старање о спровођењу свих прописа за заштиту здравља. За ову сврху има бити одлично организована здравствена служба: среских и општинских лекара и хигијенске службе, и то непосредно у народу, на селу. Здравствено задругарство и овде може дати одличне резултате као што то даје задругарство, уопште, у привредном животу широких народних маса.

3) *Лекарска помоћ и лечење.* Правилно решење овога питања захтева да се:

а) Добрим уређењем и правилним распоређивањем добро уређених и опремљених општих болница у центрима, којима гравитирају веће масе становништва (привредна и саобраћајна средишта); уређују филијале већих болница и да се устроје прихватне болничке станице; организовање преноса болесника, или хитно преношење стручњака из болничких центара у ове станице ради указивања стручне помоћи.

б) Уређење специјалних болница за: туберкулозу, ендемичан сифилис, трахом, маларију и сличне ендемичне болести у крајевима где владају.

в) Оснивање и уређење диспанзера, поликеника, станица и амбуланата за проналажење, сузбијање и лечење хроничних заразних болести. Оснивање станица за здравствену заштиту

матера, одојчади, мале и школске деце. Све ово тако: да и села добију ове установе.

г) Уређење јавних апотека на савременим начелима.

д) Правилан и правичан распоред стручног, лекарског и апотекарског особља у државној бановинској и општинској служби. Сузбијање избегавања службе у народу и нагомилавања по већим градовима. Обавеза лекарске службе по селима где мора бити организована и служба помоћног санитетског особља.

ђ) Прописати нарочита упуства за лекарску службу у грађанству, за време ратног стања.

е) Организовање санитетске службе при заштити грађанског становништва од напада из ваздуха. Ово у тесној сарадњи са министарствима: унутрашњих послова, рата и пољопривреде (за сарадњу са ветеринарском службом). У томе смислу ресор народног здравља стара се, да се у миру, спреми што већи број бановинских и средњих инструктора санитетске службе за заштиту од напада из ваздуха. Ови се инструктори имају образовати од оних стручњака, који нису узети за војну силу, већ остају у народу за време трајања рата. На распоред ових инструктора има се пазити у смислу начела из тачке д).

4) *Набавка саниџијског и ајојкеарског материјала, инструмената и осталих потреба.* Снабдевање овим потребама — санитетских установа у држави спада у ред обавезе материјалног снабдевања од стране ресора народног здравља. У томе циљу овај је ресор дужан:

а) Унапређивати државну производњу лекова биолошког порекла, ради стварања, у земљи, потребних лекова, серума и вакцина за војну силу и за становништво;

б) Да унапређује и приватну индустрију лекова и завојног материјала, држећи је под контролом и прописујући им ратне, производне, задатке;

в) Да створи и одржава слагалишта лекова, апотекарског и санитетског материјала, инструмената, болничких и лабораториских потреба и свега другог, потребног за одржавање здравља и за ваљану здравствену службу.

г) Да води трајну и тачну евиденцију свих предузећа (фабрика, лабораторија и радионица) у земљи, која израђују лекове, завојни материјал, инструменте, хемикалије ит.д. Овим предузећима одређује ратне производне задатке.

Све што се односи на припрему за ратну производњу индустријских и других предузећа, из ратне надлежности ресора народног здравља — има се подесити по одредбама, које су изложене, у том смислу, за предузећа из ратне надлежности Министарства рата као и Министарства индустрије.

Х — МИНИСТАРСТВО ГРАЂЕВИНА

(јавних радова)

Ово Министарство у рату задржава своју мирнодопску функцију то јест, стара се о обичним путевима и објектима на њима о одржавању речних канала и свих вештачких објеката на рекама и каналима за одржавање њихове пловности и о заштити околног земљишта од поплава; подиже објекте за снабдевање насељених места здравом пијаћом водом; стара се о подизању зграда за заштиту од напада из ваздуха.

Према томе, у односу на своју ратну улогу ово Министарство припрема, у миру, све мере да би са наступањем ратног стања наставило извршавање своје улоге под ратним приликама;

1) У тесној вези са Министарством рата развија мрежу обичних путева, тако, да сви крајеви државе буду међу собом у доброј путној вези, у свако доба године и под свима атмосферским приликама.

2) Да се сви путеви из надлежности овог Министарства трајно одржавају у исправности, ради чега мора бити спремљене грађе и материјала за брзе оправке и за брзо подизање помоћних објеката (пропуста, мостова).

3) Обезбеђује земљу чесмама, бунарима, цистернама (чатрњама) и водоводима за добру пијаћу воду; израђује појила за стоку. Ови се објекти имају трајно чувати од квара, што ће се постићи сарадњом са министарствима народног здравља и унутрашњих послова.

4) Руководи радом водних задруга, односно организација у циљу поузданог обезбеђивања околног земљишта од поплава река и канала.

5) Грађевинским законодавством прописује типове зграда за заштиту од напада из ваздуха; води старање да се за ове грађевине, јавног карактера, обезбеђују довољна финансијска средства и да се законски прописи у духу њиховог смисла, безусловно извршују. Исто тако води старање да приватне грађевине,

по законским одредбама, буду подешене за заштиту од напада из ваздуха.

6) Уређује организацију и службу радничких одељења (екипа) и јединица за оправке: путева, мостова, канала и за грађевинску службу при заштити насељених места од напада из ваздуха.

7) Води трајно тачну евиденцију свега зидарског материјала у држави; свих фабрика и радионица за израду грађевинског материјала: цемента, креча, песка, камена, цигала, црепа, бауксита као и гвоздене и дрвене грађе за мостове, за зграде и т.слично.

8) У вези предњега води евиденцију о свима машинама и справама за израду путева (ваљци, трактори, дробилице камена) као и пумпе за црпљење воде, багери за чишћење канала и т.сл. Исто тако води евиденцију о радном особљу, руковаоцима ових машина — справа.

9) Прорачунава потребна превозна средства, обичних колских, аутомобилских, железничких, односно пловних објеката, све са потребним особљем и погонским материјалом, за превозење радничких јединица, заједно са њиховим опремом, дуж путева, канала, за брзе оправке на речним комуникацијама.

10) Вођење евиденције целокупног радног особља своје надлежности на земљишту: инжињера, акорданата и професионалних радника; контролише и уређује њихов ратни распоред у смислу одредаба закона о Помоћној војсци.

11) Предвиђа организацију појачања радне снаге за брзе оправке из своје надлежности. Ово се појачање тражи од надлежног министарства, из блиског захвата путева, река и канала.

12) Стара се о развоју индустрије своје надлежности. Све одредбе о припреми индустрије за ратну производњу како су изложене код Министарства индустрије, — важе и за индустрију из ратне надлежности Министарства грађевина (јавних радова).

XI — МИНИСТАРСТВО ПОШТА, ТЕЛЕГРАФА И ТЕЛЕФОНА

Обзиром на државну мобилизацију ово Министарство врши, у миру, ове дужности:

1) Да поштанска служба у држави, користећи железницу, паробродарство, аутомобилизам и авиацију, обезбеђује брз и

поуздан поштански саобраћај свију крајева државе, и то, у у свако доба. Исто тако има бити обезбеђена сигурна поштанска веза и са иностранством; она мора бити под трајном контролом.

2) Да телеграфска и телефонска, жичана, мрежа поуздано везује све крајеве државе; не сме бити крајева без ове везе.

3) Радиотелеграфска служба има да везује престоницу са свима обласним (блановинским) и другим важним центрима државе. Радиофонска служба мора да задовољава културне потребе свога народа: исто тако ова служба данас служи циљевима националне и државне пропаганде као и ометању штетне туђинске пропагандне ове врсте. За ове циљеве радиофонска служба мора располагати радио-емисионим станицама јаке моћности; сем тога ова служба мора бити у рукама овог Министарства.

4) Да телеграфски и телефонски апарати и материјал буду савремени и исправни; да се о њима води тачна евиденција. Ови апарати, као и жичане везе, изолирати и све остало потребно, имају се израђивати у држави; оно што се не може израђивати има се држати у довољној резерви, у готовом виду.

5) Вођење евиденције о свима фабрикама и радионицама у држави, а које израђују поштански материјал као и телеграфско-телефонске и радио апарате и станице. За спрему ове индустрије за ратну производњу вреди оно што је наведено за предузећа из надлежности Министарства индустрије.

6) Уређује ратни распоред службеника свога ресора, уколико ови нису узети у ратни распоред војне силе.

7) За појачање радне снаге п.т.т. службе поступа се како је наведено код Министарства грађевина, под тачком 11.

8) У вези са надлежним министарствима контролише све предајне радио апарате у држави; открива скривене и предузима најстрожије и брзе мере за онемогућавање рада скривених радиоемисијама, као штетних по државу.

9) Уређује питање поступка са пријемним радио апаратима, на случај мобилизације: одузимањем од дотичних сопственика.

10) Стара се о извршавању свих прописа о заштити од напада из ваздуха, у кругу свога ресора.

11) Предузима све остале мере и благовремено издаје потребне упуте и наређења за ојачање или за редукцију п.т.т.

службе и за извршење свих осталих подробности службе са наступањем мобилног стања (установа п.т.т. цензуре и т. сл.).

*

Сва напред третирана министарства, изузимајући Претседништво владе, — спадају у ред Министарстава ратног снабдевања. Улога ових министарстава, у мирно доба, на припремању њихове ратне снабдевачке функције врло је важна и на њу се има обраћати највећа пажња. Јер, од правилног извршавања ове њихове снабдевачке улоге зависи, у многоне, успешан рад војне силе као и снабдевање становништва државе, што је од огромног психо-политичког значаја за успешно вођење ратне политике и самога рата.

Но, поред ових министарстава ратног снабдевања, и остала министарства — ресори, узимају удела у припремању државе за рат, свако по својој надлежности. Тако:

XII — МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

У односу на државну мобилизацију ово Министарство потпомаже рад свих других министарстава, ресора, при извршавању њихових ратних улога. Ради тога Министарство унутрашњих послова, још у миру, предузима читав низ послова ради обезбеђења правилне службе целокупног апарата: обавештајног, полициског и жандармериског. Све у циљу држања реда и спокојства у држави под опасностима ратног стања; спречавања непријатељске шпијунаже и разорног рада непријатељске пропаганде — агената. Сем тога ово Министарство има важну функцију да се стара да становништво, још у мирно доба, преко надлежних бановинских и месних одбора за заштиту од напада из ваздуха, предузима све прописане мере за личну и скупну заштиту од ових напада.

За успешно извршавање означених дужности, Министарство унутрашњих послова одржава тесну везу и сарадњу са свима осталим министарствима.

XIII — МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА

Као орган врховне државне управе, ово Министарство, углавном и ради по питањима спољне политике, која су изложена код Претседништва владе.

Сем тога и ово, као и остала министарства, предузима све мере: евиденције и ратног распореда особља своје надлежности,

као и мере за обезбеђење зграда своје надлежности, у држави и у иностранству, од напада, крађа и уништења. Сем тога ово Министарство, у миру, предузима све потребне мере ради поузданог општења са иностранством, када наступи рат, и свега осталог у вези службе дипломатских претставника, како у државама непријатељским (предаја заступања интереса својих држављана у непријатељским државама) тако и у савезничким и у неутралним државама.

XIV — МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ

Ово Министарство, као организатор научне мисли у држави, има врло знатну улогу у односу на државну мобилизацију. Ову ће своју улогу ово Министарство, у миру, најбоље извршити, ако буде одржавало тесну везу и сарадњу са Министарством рата по свима питањима државне одбране, излазећи у сусрет овоме по питањима: а) моралног васпитања школске омладине свога ресора; б) увођењем у наставу потребних дисциплина из надлежности Министарства рата, за просвећивање и успособљење школске омладине и свег наставног особља — ради правилног схватања њихових дужности у рату, као обвезника војне силе или Помоћне војске, у свима помоћним радним службама; в) води евиденцију свега свог особља како оних обвезника војне силе, који, при мобилизацији, имају ићи под заставу, исто тако и осталих обвезника Помоћне војске, као помоћне радне снаге; г) као руковалац библиотека, кабинета, лабораторија и других научних средстава и установа — ставља ова средства Министарству рата на располагање за циљеве државне одбране. Као руковалац државних (и самоуправних) зграда, у којима су смештене просветне установе, Министарство просвете, дужно је, на случај потребе, да уступа ове зграде за циљеве државне одбране, било за становање јединица војне силе, или за смештај санитарских или хуманих установа; д) за све зграде своје надлежности и ово Министарство предузима мере заштите против напада из ваздуха, као и за обезбеђење од напада, пожара и другог уништења.

*

XV — МИНИСТАРСТВО ЗА ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ НАРОДА

Ово Министарство са наступањем државне мобилизације продужава вршење своје мирнодопске улоге. Због тога ово

Министарство, у односу на државну мобилизацију, у миру, има ове, главне, дужности:

1) *Морално васпитање народа*. Ово поље рада, са наступањем мобилног стања, добија нарочито велики значај. Јер, потребно је у народу одржати високо родољубиво расположење, те да се све тегобе ратнога времена у народу подносе вољно и без негодовања. У томе смислу ово Министарство ће, пошто на њему лежи и дужност моралног васпитања, у току мира, још припремити све потребно и најактивније деловање да се сви слојеви народа ваљано просвете, у чему ће га потпомагати све родољубиве организације, као и војна сила.

У државама где постоје нарочита министарства за пропаганду, ову улогу ће држати ова министарства, што је свакако боље решење него први начин — преко Министарства за физичко васпитање.

2) *Ватрогасиљво*, где ово потпада у ресор за физичко васпитање (такав је случај код нас), са наступањем државне мобилизације, милитаризоваће се, и, као орган јавне безбедности, ступиће у ратну надлежност Министарства унутрашњих послова, као саставни део месних одбора за заштиту од напада из ваздуха, уопште, а посебно за борбу против пожара, који у рату могу избијати као последица разних непријатељских потхвата. Добровољне ватрогасне организације, у рату, могу учинити своме народу и држави неоцењиве заслуге; зато се њиховом развијању и усавршавању има, од стране ресора за физичко васпитање, поклањати, и у миру, врло велика пажња.

3) *Зграде и просјорије* Министарства за физичко васпитање народа, као и све зграде власништва спортских и витешких организација овог ресора, стављаће се на расположење државној управи за циљеве земаљске одбране. Ове зграде имају бити обезбеђене, још у миру, по прописима, који важе за заштиту од напада из ваздуха.

4) Ресор за физичко васпитање народа води евиденцију свега свог особља и организација и благовремено предузима све мере ради брзог упућивања у војну силу свих оних својих службеника, који припадају ратном распореду војне силе.

XVI — МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ

Ово министарство, у односу на државну мобилизацију има улоге: 1) као организатор и претставник правосуђа у држави;

2) као средиште за евиденцију свега особља свога ресора, које особље једним делом има свој ратни распоред у војној сили а делом је, сходно постојећим законским одредбама, ослобођено од службе у војној сили да би остало на својим мирнодопским дужностима, поглавито по судовима за обављање судских дужности а и на другим службама овог ресора; 3) као администратор кажњеничке радне снаге; 4) као руковалац државних зграда, у којима су смештене извесне установе дотичног ресора.

1) Са наступањем мобилног и ратног стања рад на истражним пословима по кривичним делима и суђење по истима не смеју престати ни попустити. Обзиром на ратну психологију, која је у масама народа врло осетљива, ови послови правосуђа морају бити брзи и ефикасни. За то је дужност Министарства правде да још у миру предузме потребне мере: да се судско прогањање криваца по злочиним делима и њихово суђење, и са наступањем мобилног и ратног стања, у целој држави, може вршити уредно, тачно и експедитивно. Нарочито се брзо и стриктно има примењивати Закон о заштити државе.

Судско поступање по грађанским споровима, у току рата, због смањене радне снаге по судовима, може бити нешто спорије, у корист бржег и ефикаснијег рада по злочиним делима а нарочито по делима из Закона о заштити државе.

2) Односно евиденције и извршења ратног распореда у војној сили особља и ресора Министарства правде, као и односно вођења осталих мобилизациских припрема, ово Министарство има поступати по одговарајућим одредбама и прописима, који важе за ове прилике и радове.

Односно употребе кажњеничке радне снаге за потребе државне одбране, у току мобилног и ратног стања, Министарство правде, у споразуму са заинтересованим министарствима, дужно је, још у миру, прописати услове под којима се ова радна снага може давати за радове на државној одбрани а по захтевима надлежних министарстава којима ова радна снага може бити потребна. Ова се радна снага има употребљавати са потребним мерама осигурања.

4) Као руковалац државних зграда, у којима су смештене његове установе, Министарство правде, стављаће на расположење ове зграде, уколико исте буду слободне или се буду могле ослободити, за потребе државне одбране, а по захтеву надлежних управних, или војних, власти. У односу на ове

зграде Министарство правде, још у миру, предузима све мере, које се прописују за обезбеђење од напада из ваздуха, од пожара, провала и т. слично.

ОРГАНИЗАЦИЈА ВРХОВНЕ ДРЖАВНЕ УПРАВЕ

обзиром на

њезину улогу припремања земље за савремени рат

Овим, што је речено, углавном, оцртана је улога државне управе у припремању државе за савремени рат. Ово припремање, као што се види обухвата две велике области: моралну и материјалну.

На успех ових припрема свакако има утицај организација државне управе, почињући са Министарским саветом. Свакако ће радови на припреми државе за рат тећи, у мирно доба, успешније а и нормално мирнодопска функција Министарског савета биће ефикаснија, ако још у миру, организација највише државне управе буде таква да се поједини ресори групишу у посебне веће групе, које боље одговарају општој функцији Министарског савета, а, у исто време да ово груписање задовољава и интересе држане одбране.

Изгледа, да би следећа организација, као приближна, била подесна: Претседник Министарског савета треба да има своја два помоћника: Први и Други потпретседник Министарског савета.

Први њошпретседник треба да држи привредну групу ресора: исхрану — пољопривреду, шуме и руднике, трговину — индустрију, финансије, саобраћај и грађевина. Овај потпретседник био би, тако рећи „привредни управљач“, са широким правима и влашћу. Он би обједињавао рад дотичних ресора, држао би привредну целину државе.

Други њошпретседник стајао би на челу групе ресора унутрашње политике: унутрашњих послова, просвете, правде, социјалне политике и народног здравља, за физичко васпитање народа. Овај потпретседник обједињавао би рад потчињених му ресора у циљу постизавања што бољих резултата у области унутрашње политике: управне, просветне, социјалне и васпитање народа.

Претседник Министарског савета одржавао би целину рада његове владе, поглавито преко двојице својих помоћника,

Потпретседника, док би он, лично, стајао на челу треће групе ресора — *државне одбране*, коју би групу чинила Министарства рата (војске и морнарице), иностраних послова и пошта, телеграфа и телефона, а, по потреби још и: финансије и саобраћаја. Претседник владе, требао би да буде ослобођен од непосредног вођења још неког другог ресора, те да задржи прегледност над целином рада своје владе.

Уделовање извесних ресора из појединих група — у другим групама, на пр.: финансија и саобраћаја из привредне у одбранбеној групи, или пошта, телеграфа и телефона из одбранбене у привредној или унутрашње — политичкој групи, чинили би да би ова организација била гипкија и прилагоднија. Министри без ресора стајали би у I и II групи, по нахођењу Претседника владе.

Савет земаљске одбране или слична овој установи, у таквом случају организације Министарског савета, имао би се са-стојати, поред Претседника Министарског савета, још из обадвојице Потпретседника као и министара рата (војске и морнарице) и других потребних министара и сртучних лица.

З А К Љ У Ч А К

Све ово што сам изложио — припада начелима.

Питање благовремене организације целокупног државног апарата и целог народа, за мобилно и ратно стање, нарочито је од велике важности за мање државе, које, под данашњим приликама, морају бити стално спремне за тоталан рат. Јер, велике силе, у стању су сада отпочети рат нагло (моторизованим и ваздухопловним силама), у циљу одузимања могућности и времена слабоме непријатељу да се може тада припремати. Отуда истиче потреба: да целокупна припрема државе за савремени рат, свих ресора државне власти и свег осталог, самоуправног и недржавног апарата, као и целог народа, становништва, мора бити потпуно завршена још у миру, тако, да са наступањем мобилног или ратног стања, држава и нација, одамах и аутоматски, прелази у стање потпуне ратне готовости, то јест, у стање Опште државне мобилизације.

Циљ је овог излагања да се наши официри и интелигенција грађанског реда заинтересује за ово важно питање, које

се у данашње доба решава у свима савременим државама, према њиховим потребама. Шта је, пак, за наше прилике потребно — то се може лако закључити.

Време је да се ово питање изложи у оваквом популарном облику и да се њиме заинтересују и шири кругови нашег ми-саоног друштва.

